

Lotta Turunen

PIENET SANAT SUURESSA ROOLISSA
Konjunktiot koherenssina ja inkoherenssina vuosina 2002–
2004 syntyneiden ammattioppilaitoksen opiskelijoiden
teksteissä

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Elokuu 2021

TIIVISTELMÄ

TURUNEN, LOTTA: Pienet sanat suuressa roolissa. Konjunktiot koherenssina ja inkoherenssina vuosina 2002–2004 syntyneiden ammattioppilaitoksen opiskelijoiden teksteissä.

Pro gradu -tutkielma

Tampereen yliopisto

Kielten maisteriohjelma, suomen kielen opintosuunta

Elokuu 2021

Tässä pro gradu -tutkielmassa tarkastelun kohteena on konjunktioiden käyttö ammattiin opiskelevien nuorten teksteissä koherenssin ja inkoherenssin näkökulmasta. Koherenssin keskeisimmiksi osatekijöiksi määritellään tematisointi, koheesio, tekstilajivastaavuus, (mekaaninen) luettavuus ja ymmärrettävyys. Inkoherenssina taas pidetään edellä mainittujen toteutumattomuutta. Teoreettis-metodologinen viitekehys tulee systeemis-funktionaalista teoriasta, jonka mukaan ensinnäkin kielisysteemistö ja kielenkäyttö ovat jatkuvassa interaktiossa keskenään. Toisekseen teorian funktionaalilla aspektilla viitataan kielen toiminnallisuuteen. Tämä tarkoittaa sitä, että kieltä käytetään tietyllä tavalla tietyissä tehtävissä puhutussa ja kirjoitetussa vuorovaikutuksessa muiden kielenkäyttäjien kanssa.

Aineisto koostuu vuosina 2002–2004 syntyneiden ammattiopiskelijoiden äidinkielen kurseilla tuottamista teksteistä. Tutkimusta varten hankittiin aluksi tutkimuslupa kaupungilta ja sitten suostumus opiskelijoilta itseltään. Sähköiset tekstitiedostot on poimittu Moodle-oppimisympäristön palautusalueilta ja ladattu tekstilajien perusteella omiin kansioihinsa. Edustettuna olevat tekstilajit ovat kirjoitelma, essee, raportti, referaatti, kommentoiva referaatti, arvostelu ja mielipideteksti. Tekstien analyysissä selvitetään, miten konjunktioiden käytöllä luodaan yhtäältä koherenssia ja toisaalta inkoherenssia. Ohessa nimetään konjunktioiden funktioita ja metafunktioita sekä tarkastellaan, miten ja millaisia lausekomplekseja konjunktioilla rakennetaan. Lisäksi pohditaan, miten inkoherentiksi tulkitun ilmaisun voisi muokata toisenlaisella konjunktorakenteella koherentiksi.

Aineistoteksteissä konjunktioiden koherentti käyttö kytkeytyy suoraan kahteen koherenssin osatekijään: tematisointiin ja tekstilajivastaavuuteen. Lisäksi lausetta pienempien tekstinosien liittäminen yhteen vaikuttaa välillisesti koherenssiin, sillä kaikki pienetkin tekstuaaliset elementit vaikuttavat (mekaaniseen) luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen. Konjunktioiden inkoherentti käyttö jakautuu useammaksi alakategoriaksi. Luettavuutta ja ymmärrettävyyttä haittaavat ylipitkät lausekompleksit, konjunktioalinnan epätäsmällisyys, ongelmat konjunktion tai konjunktion sisältävän lauseen sijoittamisesta ja toistaminen. Tekstilajivastaavuutta rikkoo konjunktioihin liittyvä puhekielisyys. Muuhun konjunktorakenteisiin liittyvään inkoherenssiin on luettavissa vielä pilkkuongelmat sekä tarpeeton *niin* päälauseen alussa.

Avainsanat: konjunktiot, koherenssi, inkoherenssi, lausekompleksit, funktionaalisuus, ammatillinen koulutus, äidinkielen opetus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
1.1	Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset	4
1.2	Äidinkielen oppiaine ammatillisessa tutkinnossa.....	6
2	AINEISTO	8
2.1	Tutkimusetiikka ja aineiston hankkiminen.....	8
2.2	Informantit.....	9
2.3	Aineistotekstit.....	10
2.4	Aineiston luotettavuus ja tutkimusasetelman problematisointi.....	12
3	TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA MENETELMÄT	14
3.1	Systemis-funktionaalinen teoria tutkimuksen lähtökohtana.....	14
3.1.1	Kielen ulottuvuudet ja metafunktiot	15
3.1.2	Kielen rakenneyksiköistä kohti kielen käytön yksiköitä	17
3.1.3	Merkitysyksikkönä teksti.....	18
3.1.4	Tekstilaji eli genre ja rekisteri	20
3.1.5	Funktionaalisuus äidinkielen opetuksessa	22
3.2	Koherenssi ja inkoherenssi	23
3.2.1	Koheesio	26
3.2.2	Konnektorien funktioista	28
3.2.3	Funktionaalisesta lauseopista kohti lausekomplekseja	31
3.3	Analysointimenetelmä.....	35
4	KONJUNKTIOIDEN KÄYTTÖ KOHERENSSINA JA INKOHERENSSINA	38
4.1	Konjunktiot koherenssina.....	39
4.1.1	Konjunktiot ja tematisointi	39
4.1.2	Konjunktiot tekstilajin konventioita tukemassa.....	40
4.1.3	Konjunktiot liittämässä yhteen lausetta pienempiä tekstinosia	41
4.2	Konjunktiot inkoherenssina.....	42

4.2.1 Konjunktiot ylipitkissä lausekomplekseissa	42
4.2.2 Epätäsmällinen konjunktiovalinta	43
4.2.3 Konjunktion sijoittamiseen liittyvä inkoherenssi	45
4.2.4 Konjunktoiden toisteinen käyttö.....	47
4.2.5 Konjunktiot ja puhekielisyys sekä ongelmat kirjoitusasussa.....	47
4.2.6 Muu konjunktiorakenteisiin liittyvä inkoherenssi	49
4.3 Yhteenveto.....	50
5 LOPUKSI.....	52
5.1 Pohdinta.....	52
5.2 Mahdollisia jatkotutkimusaiheita	53
LÄHTEET	55
LIITTEET	58
Liite 1. Tutkimusluvan myöntävä sähköposti.	
Liite 2. Suostumuslomake.	
Liitteet 3a–g. Tehtävänannot teksteihin.	

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset

Tähän tutkimukseen minut on innoittanut työskentelyni ammatillisessa koulutuksessa äidinkielen opettajana. Opiskelijoideni tekstejä lukiessani ja tarkistaessani oivalsin käsissäni olevan varsin mehukas tutkimusaineisto. Huomioni kiinnittyi useassa tekstissä konjunktion valintaan. Muun muassa *jotta*-konjunktio näytti kokeneen totaalisen inflaation ja toisaalta *että* esiintyi nähdäkseni tavanomaista tiuhemmin. Konjunktioiden käyttö muussa kuin lauseita yhdistävässä funktiossa näyttäytyi myös varsin yleisenä tekstien ominaisuutena. Todennäköisesti puhekielen vaikutuksesta *kuin-kun-* ja *vain-vaan* –vaihtelu sekä *vaikka*-konjunktion käyttäminen merkityksessä ’esimerkiksi’ ovat huomioitani tästä.

Konjunktiot liittävät lauseita ja lauseenosia toisiinsa, mutta niitä voidaan toisinaan käyttää teksteissä myös konnektiivien tavoin sidossanoina, jotka rakentavat koheesiota. Koheesio eli tekstin sidosteisuus on eräs keskeisimmistä keinoista luoda yhtenäinen eli koherentti teksti. Koherenssi taas tukee tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta. Vaikka koherenssi on viestinnän vastaanottajan päässä tehty tulkinta, on tekstistä siis mahdollista erotella elementtejä, jotka vaikuttavat kokemukseen koherentista ilmaisusta.

Näitä elementtejä ovat muun muassa mainittu koheesio mutta myös informaatorakenne sekä konjunktioiden käyttö lausekompleksien rakentajana. Koherenssia onkin tutkittu paljon juurin kahden ensimmäisen eli konnektiivein tuotetun koheesion ja semantiikkaan perustuvat tematisoinnin näkökulmasta. Viimeisenä mainittu taas on tutkimuskentällä uusi rajaus. Konjunktiot on ehkä nähty enemmän rakenneosasina kuin merkitystä kantavina yksikköinä ja koherenssi hahmotettu rakentuvan pääasiallisesti kieliopillisesti koheesion kautta. Tämän nähdäkseni turhan kapean näkemyksen haluan tässä pro gradu -tutkielmassani murtaa. Tarkasteluni kohteena ovat siis konjunktiot ammattiin opiskelevien nuorten teksteissä ja niiden käyttöyhteyksien tuottama koherenssi ja inkoherenssi.

Tutkimuksen tarpeellisuutta puoltavat monet seikat. Ensinnäkin toisen asteen opiskelijoiden tekstien tutkimus on pitkälti painottunut lukiosta kerättyihin aineistoihin (esim. Kärkkäinen 2013, Korhonen 2020, Ranta 2007). Kuitenkin esimerkiksi peruskoulunsa päättävistä noin 40 prosenttiyksikköä suuntautuu vuosittain ammatilliseen koulutukseen (Tilastokeskus). Oppivelvollisuuden laajentumisen myötä (syksyllä 2021) oletettavasti määrä vain kasvaa. Kyseessä on siis suuri väestön osa, jonka koulutusta äidinkielen ja kirjoitustaidon osalta voisi tutkimustulosten avulla kehittää.

Toisekseen myös ammattiin opiskelevat tarvitsevat entistä enemmän kirjoittamiseen liittyviä valmiuksia, sillä sähköistymisen myötä yhä useammat työssä tehtävät viestintätilanteet käydään kirjallisesti muun muassa sähköpostin välityksellä. Samaan aikaan kun kirjoitustaidon vaatimus työelämässä lisää kasvuaan, on lukutaidon heikentymisen myötä myös kirjoitustaito heikentynyt (mm. PISA-tutkimus 2018). Sujuva kirjoitustaito edellyttää nimittäin, että lukeminenkin on sujuvaa: edistyksellisesti lukevat tunnistavat erilaisia tekstilajeja ja oivaltavat niiden merkityksen ja osaavat näin myös itse tuottaa erilaisia koherentteja tekstejä.

Kolmanneksi tutkimukseni voisi hahmottaa lausekomplekseja, eli kirjoitetussa kielessä käytännössä virkkeitä, ymmärrettävämmäksi opetuksen kannalta. Taajaan opetuksessa nousseet kysymykset koskevat lauseen ja virkkeen eroa sekä pilkun paikkaa. Suomen kielen välimerkkisäännöt hallitakseen on oltava tarpeeksi syvällinen ymmärrys lausekompleksien rakenteesta, pää- ja sivulauseista sekä alisteisista ja rinnasteisista suhteista. Lausekomplekseja rakentava keskeinen elementti ovat konjunktioit. Pyrin selventämään konjunktioiden koherenttia käyttöä funktionaalista näkökulmasta siten, että tutkimustuloksia voisi jalostaa myös opetukseen. Edelleen toivoisin tutkimukseni kannustavan entisestään koko kielenkäytön funktionaalisuutta korostavaan äidinkielen opetukseen.

Neljänneksi näkökulmani konjunktioista luomassa *inkoherenssia* on tutkimusalalla uusi. Ylipäätään suomen kielen tutkimuksia inkoherenssista on toistaiseksi vähän. Myönteisestä, koherenssia rakentavasta näkökulmasta etenkin koheesiokeinoja on tutkittu mutta tällöin näkökulma on jättänyt konjunktioit tutkimuksen ulkopuolelle ja tutkinut esimerkiksi konnektiiveja (mm. Lauri Kojo 2018). Koheesiokeinoja on myös tutkittu viime aikoina S2-puhujien aineistoista ja äidinkielliset ovat jääneet vähemmälle tarkastelulle (esim. Anni Toikka 2012, Kaisa Laitinen 2019). Lisäksi näen koherenssin/inkoherenssin yhtenä kiinnostavimmista ja tärkeimmistä (kirjoitetun) kielen ilmiöistä, koska se määrittää usein tekstikokonaisuuden onnistuneisuuden. Koherenssi on myös verrattain kompleksinen kielen ilmiö tulkinnanvaraisuutensa vuoksi ja täten sen tutkimusta on perusteltua laajentaa.

Tutkimukseni tarkoituksena on siis tarkastella konjunktioiden käyttöä ammatillisessa koulutuksessa opiskelevien kirjoitelmissa koherenssin ja inkoherenssin näkökulmasta. Näistä lähtökohdista olen laatinut seuraavat tutkimuskysymykset:

1. Mitä konjunktioita ammattikoululaiset käyttävät teksteissään, missä funktiossa niitä käytetään ja mitä kielen metafunktiota ne ilmentävät?
2. Miten ja millaisia lausekomplekseja konjunktioilla rakennetaan?
3. Miten konjunktioiden käytöllä luodaan yhtäältä koherenssia ja toisaalta inkoherenssia?

4. Miten inkoherentiksi tulkitun ilmaisun voisi muokata toisenlaisella konjunktiovalinnalla koherentiksi?

3.3 Analysointimenetelmä -alaluvussa sekä analyysin alussa kuvaan tarkemmin sitä, miten analyysini tutkimuskysymyksiin vastaan.

1.2 Äidinkielen oppiaine ammatillisessa tutkinnossa

Ammattikoululaisten opintoihin kuuluu ammatillisten aineiden lisäksi niin sanotut YTO-aineet eli yhteiset tutkinnon osat, joihin äidinkieli muiden niin kutsuttujen lukuaineiden, kuten matematiikan ja kielten ohella lukeutuu. Äidinkielen pakolliset opinnot koostuvat kahdesta kahden osaamispisteen¹ kurssista: Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä 1 ja Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä 2.

Ammatillisessa koulutuksessa oppiaine kulkee siis virallisesti nimellä Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä. Keskeisenä erona peruskouluun ja lukioon on kirjallisuusoppiaineen puuttuminen (vrt. äidinkieli / suomen kieli ja kirjallisuus). Äidinkielen oppiaineeseen integroimisen sijaan kirjallisuusoppiaineen sisältöjä, kuten kaunokirjallisia tekstejä käsitellään pakollisella yhden osaamispisteen laajuisella Taide ja luova ilmaisu –kurssilla. Äidinkielen kursseilla tuotettavissa ja tulkittavissa tekstilajeissa keskitytään taas asiateksteihin.

Opetustoimipisteestä riippuen ryhmät koostuvat joko yhden tai useamman alan opiskelijoista. Itse pyrin opetuksessani mahdollisuuksien mukaan huomioimaan opiskelijoiden alan ja tulevan ammatin ja koostamaan opetussuunnitelman puitteissa juuri heille relevantin kurssirungon. Esimerkiksi esseitä en teettänyt kaikilla ryhmillä, sillä koin, että toisenlaiset harjoitukset ja tekstilajit tuntuivat mielekkäämmiltä ja tarkoituksenmukaisemmilta näille opiskelijoille. Jokaisella ryhmällä teetin kuitenkin vähintään yhden pitkän asiatekstin, jotta kirjoitustaitoa tuli harjoitettua.

Tekstien arvioinnissa olen korostanut erityisesti sitä, onko opiskelija noudattanut tehtävänantoa ja edelleen onnistunut tuottamaan vaaditun tekstilajin. Kyseessä olevan tekstilajin konventioihin mukautuminen rakentaa nimittäin osaltaan koherenssia. Niinpä esimerkiksi referaatin presensmuotoinen kerronta on ollut korostettu arviointikriteeri. Tekstilajista riippumatta tavoitteena on myös ollut tuottaa yhtenäinen asiatyylinen teksti, joka mukailee yleiskielen normeja. Niinpä

¹ Osaamispisteestä kerrotaan Opetushallituksen sivuilla seuraavaa: *“Tutkinnon osille on määrätty osaamispisteet. Ne kuvaavat, kuinka kattavaa, vaikeaa ja merkittävää tutkinnon osan osaaminen on suhteessa koko tutkinnon ammattitaitovaatimuksiin ja osaamistavoitteisiin. Osaamispisteet eivät kuvaa tutkinnon osan opiskeluun tarvittavaa aikaa eivätkä opetuksen määrää.”*

tarkoituksena on myös ollut kirjoittaa tekstit kokonaisiin virkkeihin eli käytännössä muodostaa lausekomplekseja. Esimerkiksi arvostelu on kuitenkin tyyliään verrattain vapaampi tekstilaji, ja asiatyylistä lipsuminen oli kompensoitavissa onnistuneella argumentoinnilla. Tekstistä ja tekstilajista riippumatta arvioinnin keskiössä näyttäytyy siis vaatimus koherentista tuotoksesta riippumatta siitä, millä elementeillä se oli saavutettu. Koherenssille synonyymimäinen termi *tekstiys* riittänee perusteluksi, miksi koherenssi on tekstissä tavoiteltavaa. Esittelen tekstiyn käsitettä tarkemmin vielä tuonnempana tutkielmassani.

Koska äidinkielen oppimäärä ammatillisessa koulutuksessa on vain kahden kurssin tiivis kokonaisuus (vrt. lukiossa 6 pakollista kurssia), asettuu opetukselle vaatimus täsmällisestä ja relevantista sisällöstä. Koherenttia ilmaisua voisikin pitää eräänä keskeisimmistä tavoitteista ainakin kirjoitus- ja tekstintuottamistaitojen osalta. Ilmiö on laaja ja pitää sisällään oikeastaan kaiken sen, mitä pidetään onnistuneena tekstinä. Kuten todettua, koherenssia rakentavat monet eri elementit. Samaan tapaan erinäiset seikat luovat inkoherenssia. Näiden tunteminen ja tunnistaminen kuuluvat vahvasti äidinkielen opettajan kompetensseihin, jolloin ne ovat myös siirrettävissä opetukseen. Itse en muista, että koherenssin käsitettä olisi kouluaikoinani korostettu opetuksessa. Toki tekstin eheys ja loogisuus mainittiin tavoiteltavina ominaisuuksina, mutta koherenssi on paljon muutakin. Tähän toivoisinkin muutosta. Koherenssia voisi pitää tavoiteltavana yläkäsitteenä ja ottaa se terminäkin opetukseen aina peruskoulusta alkaen.

Tutkimusasetelmastani mielenkiintoisen tekee myös se, että olen jo tarkastellut aineistotekstejä opettajapositiosta niitä korjaten ja arvioiden. Toki taustallani on akateeminen suomen kielen koulutus, jossa kieltä on opeteltu tarkastelemaan analyttisesti. Koulukonteksti, opetussuunnitelma ja kurssin oppimistavoitteet palauttavat kuitenkin ainakin itseni varsin helposti maallikoidenkin ymmärtämään havaintojen tekemiseen ja niiden kielentämiseen. Nyt tutkijana näkökulmani on hieman toisenlainen. Erona on korostettu objektiivisuus ja kielenaineksen seikkaperäisempi analysointi sekä ennen kaikkea tarkastelun rajaaminen yksittäiseen kielen ilmiöön, jos kohta ilmiö onkin laaja.

2 AINEISTO

2.1 Tutkimusetiikka ja aineiston hankkiminen

Humanistisilla aloilla ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa hyviin ja eettisiin tutkimuskäytäntöihin kuuluu tutkimusluvan pyytäminen (Hyvä tieteellinen käytäntö eli HTK). Koska opinnäytteeni liittyy julkisyhteisöön kuuluvan organisaation toimintaan, tuli tutkimuslupa pyytää kaupungilta, jonka alaisuudessa oppilaitos toimii. Kaupungin verkkosivuilla on valmis hakemus pohja, jonka täyttämistä ennen tuli tehdä muutamia toimenpiteitä. Ensinnäkin hakemukseen tuli liittää graduohjaajan hyväksymä tutkimussuunnitelma. Toisekseen organisaatiosta oli oltava yhteyshenkilö, jolle kaavaillusta tutkimuksesta oli kerrottu jo etukäteen. Yhteyshenkilönäni toimi esihenkilöni. Täytin ja lähetin tutkimuslupahakemuksen annettuun sähköpostiosoitteeseen ja sain päätöksen jo seuraavana päivänä. Tutkimuslupa myönnettiin sähköpostilla (liite 1).

Erittelin tutkimuslupaa varten seikat, joilla pyrin takaamaan informanttien yksityisyydensuojan ja anonymiteetin. Eettiset periaatteeni ovat seuraavanlaiset: Ensinnäkin kerron aineistosta ja informanteista tietoja vain kokonaisuutena enkä erittele tietoja yksittäisistä teksteistä (ks. 2.2 Informantit -alaluku). Toisekseen jätän mainitsematta oppilaitoksen ja sen toimipisteiden maantieteelliset sijainnit. Kolmanneksi poistan ja/tai muutan tutkimusaineistossa mainitut nimet ja muut tiedot, joista voisi päätellä kirjoittajan identiteetin. Neljänneksi olen nimennyt tiedostot niiden lataamisvaiheessa uudelleen siten, että tiedostoista tuli vain aineistomassaa, joiden luokitteluperusteena on tekstilaji ja informantin numero (ks. 2.3 Aineistotekstit –alaluku).

Instituution antama tutkimuslupa tai huoltajalta saatu lupa ei vielä tarkoita alaikäisen suostumusta osallistua tutkimukseen. Niinpä kaupungin tutkimusluvan saamisen jälkeen piti vielä kerätä suostumus opiskelijoilta itseltään. Osa opiskelijoista oli alaikäisiä, mutta Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan tutkimus voidaan toteuttaa ilman luvan pyytämistä huoltajalta, jos tutkimustarkoituksiin ei tallenneta yksilöityjä tunnistetietoja, kuten nimeä, henkilötunnusta tai osoitetta. Myös suostumuksen muoto on tällöin vapaamuotoinen, esimerkiksi suullinen myöntyminen tai suostumuslomakkeen täyttäminen. (Arja Kuula-Luumi 2014.)

Koska kurssit olivat jo päättyneet enkä enää tavannut opiskelijoita kasvotusten, täytyi suostumukset kerätä sähköisesti. Laadin seuraavanlaisen Wilma-viestin, jossa kerroin tutkimuksestani, sen aiheesta, aineiston käsittelystä ja siitä, että sain jo kaupungilta tutkimusluvan.

Heippa!

Olen tekemässä opiskelujeni päättötyötä eli pro gradu -tutkielmaani, jossa haluaisin käyttää teidän opiskelijoiden tekstejä tutkimusaineistona. Minulle myönnettiin Tampereen kaupungilta jo tutkimuslupa, nyt tarvitsisin vain teidän suostumukseenne tekstien hyödyntämiseen. Kaikki tekstit käsitellään täysin anonyymisti, ja mahdolliset tunnistetiedot poistetaan. Kukaan ei siis voi päätellä kenen kirjoittama teksti on kyseessä. Lisäksi tutkimani kielen ilmiö eli konjunktiot on luonteeltaan sellainen, että keskityn tarkastelemaan ensisijaisesti kielioppia, en sisältöä.

Voit antaa suostumuksesi vastaamalla tähän viestiin kyllä/ei tai erillisen lomakkeen kautta:
[linkki]

Kiitos jo etukäteen!

Lotta

Ps. Jos haluat lisätietoa tutkimuksesta, laita viestiä. :)

Pyysin suostumusta joko vastausviestillä Wilmassa tai täyttämällä Microsoft Forms -alustalle laatimani lomakkeen. Liitin viestin oheen linkin tähän sähköiseen lomakkeeseen, johon vastaajan tuli täyttää nimensä sekä rastittaa väittämään ”*Äidinkielen kurssilla kirjoittamiani tekstejäni saa käyttää tutkimusmateriaalina*” joko vaihtoehto *Kyllä* tai *Ei*. Lähetin vastaavanlaisen viestin myös WhatsAppilla suuremman joukon tavoittamiseksi.

2.2 Informantit

Pyysin suostumusta luovuttaa äidinkielen tekstinsä tutkimukseen jokaiselta kymmeneltä opettamaltani äidinkielen kurssin ryhmältä. Eri aloja ryhmissä oli edustettuna seitsemän kappaletta. Kaikki opiskelijat olivat joko ensimmäisen tai toisen vuoden opiskelijoita alallaan. Jokaisesta ryhmästä ja jokaiselta seitsemältä alalta suostui useampi kuin yksi opiskelija informantiksi. Kokonaisuudessaan informanteiksi suostui 91 opiskelijaa.

Osa informanteista en kuitenkaan lopulta sisällyttänyt tutkimukseeni. Ensimmäkin halusin, että informanttien joukko on iältään ja koulutus- ja/tai työskentelytaustaltaan suhteellisen homogeeninen. Käytännössä rajasin aineistooni analysoitavaksi tekstit vain niiltä informanteilta, joilla oli taustalla joko pelkkä peruskoulutus tai lyhyt työ- ja/tai opiskelutausta. Tein tämän rajauksen puhtaasti opiskelijoiden iän perusteella, sillä uskoakseni maksimissaan 18-vuotiaalla ei vielä kovin laajaa tutkintomäärää tai uraa voi olla. Toisekseen muutamaan ryhmään oli integroitu suomea toisena

kielenään puhuvia opiskelijoita. Myös nämä informantit jätin tutkimuksen ulkopuolelle, sillä tutkimukseni keskittyy äidinkielisten suomenpuhujien tutkimiseen. Tämän rajauksen teinkin siis itse asiassa jo suostumuksen kysymisvaiheessa. Kolmanneksi opiskelijat, joiden näyttö ei riittänyt tuomaan tutkimukseeni mielekästä aineistoa, jouduin myös hylkäämään.

Lopullinen informanttien joukko koostuu 84 ammattiopiskelijasta. Numeroin informantit heti suostumuksen saatua siinä järjestyksessä kuin ne annettiin. Niinpä tutkimuksessa on mukana informantteja myös numeroilla 85–91, vaikka kaikkia 91 suostumuksensa antanutta opiskelijaa en sisällyttänyt tutkimukseeni. Informantit ovat syntyneet vuosina 2002–2004 eli olivat tekstien tuottamisen aikaan 16–18-vuotiaita. Vuonna 2002 syntyneitä on vain neljä kappaletta, 2003 syntyneitä 40 ja 2004 syntyneitä niin ikään 40 kappaletta. Sukupuolijakauma on varsin tasainen.

Vaikka informanttien ikä ja koulutus- sekä työskentelykokemukset ovat suhteellisen samanlaiset, muut lähtökohdat eroavat paikoitellen suurestikin. Ensinnäkin informanttien tieto- ja taitotaso äidinkielen oppiaineessa vaihtelee luonnollisesti, mistä osaltaan indikoi myös kunkin arvosana kyseisessä oppiaineessa. Vain siis osaltaan siksi, että esimerkiksi kirjoitustaito käsitettynä normienmukaiseksi yleiskieliseksi ilmaisuksi, on vain pieni osa arvosanan muodostumista. Toisekseen tiedän monella opiskelijallani ja informantillani olevan oppimiseen liittyviä haasteita ja vaikeuksia. Näitä ovat muun muassa lukihäiriö tai jokin erityisyys, kuten ADHD- tai autismikirjon diagnoosi.

2.3 Aineistotekstit

Siinä missä informanteistani jouduin osan jättämään tutkimukseni ulkopuolelle, myöskään osaa teksteistä en sisällyttänyt analyysiini. Ensinnäkin tekstit, joissa tehtävänantoa ei ollut nähdäkseni edes yritetty noudattaa (esim. pelkistä yksittäisistä sanoista tai rankalaisista viivoista koostuneet tekstit) jätin tutkimukseni ulkopuolelle. Toisekseen muutama teksti oli palautettu sellaisessa tiedostomuodossa, ettei sitä pystynyt jostain syystä avaamaan ja oli täten mahdoton analysoida. Näin lopullinen aineistoni käsittää kokonaisuudessaan 167 tekstiä.

Tekstit on kurssien aikana palautettu Moodle-oppimisolustalle eri tiedostotyyppinä: .doc/.docx-, .rtf-, .odt- tai PDF-tiedostona. Tekstitiedostot PDF-tiedostoa lukuun ottamatta tallentuvat koneelle ladatessa automaattisesti Word-tiedostoksi, jollaisina niitä analyysissäni käsitelin. PDF-tiedostot vaativat manuaalista käsittelyä, jotta ne oli mahdollista arkistoida Word-tiedostoiksi. Käytännössä teksti täytyi aluksi kopioida tyhjään Word-asiakirjaan ja muokata sitten asettelu vastaamaan kutakuinkin alkuperäistä muotoa. Sillä tarkastelussani on kielenaines, asettelussa

kuitenkin tärkeintä oli lähinnä otsikoiden sijoittaminen omille riveilleen sekä kappalejaon asettelu samoin kuin alkuperäisessä PDF-tiedostossa.

Latasin tiedostot tekstilajin perusteella omiin kansioihinsa, joita oli täten seitsemän kappaletta. Nimesin tiedostot tekstilajin ja informantin numeron perusteella siten, että esimerkiksi essee informantilta numero 36 on *ga_essee_36.docx*. Tunniste *ga* on lyhenne graduaineistosta. Kommentoivan referaatin lyhensin tiedostojen nimessä *kreferaatiksi*. Jotta aineisto järjestyi oikein eli informanttien numeron perusteella kasvavasti, nimesin informanttien 1–9 luvun nollan kera (esim. *ga_essee_02*). Niinpä myös analyysissäni informanttien 1–9 numeron edellä on nolla.

Kuten jo sivusinkin, kaikki tekstit kuuluvat asiatekstien kategoriaan. Aineistossa on edustettuna seitsemän eri tekstilajia. Tekstilajit ovat arvostelu, essee, kirjoitelma, kommentoiva referaatti, mielipideteksti, raportti ja referaatti. Arvostelu ja kommentoiva referaatti ovat itse laatimiani harjoituksia, muut tehtävänannot on poimittu äidinkielen opettajien yhteisiltä Moodle-alustoilta. Kussakin tehtävänannossa on pyydetty laatimaan yhtenäinen teksti kokonaisuudessaan virkkein tai se on sanottu ääneen ohjeita antaessa. Koherentti kokonaisuus on siis ollut lähtökohtana ja vaatimuksena jokaisessa aineistoni tekstissä. Jokaisen tekstin tehtävänanto on lisätty tutkielmani liitteisiin (liitteet 3a – g). Tiivistän nyt kuitenkin kunkin tekstilajin vaatimukset pääpiirteissään.

Arvostelussa tuli esitellä jokin itselleen tuttu viihdejulkaisu, kuten elokuva, kirja tai peli ja kertoa siitä mielipiteensä perusteluineen. Teosta sai mahdollisuuksien mukaan vertailla vastaaviin julkaisuihin ja suositella valitsemalleen kohderyhmälle, sekä kertoa vapaasti muutakin teoksesta. Ohjepituudeksi annettiin puoli sivua pistekoossa 12. Teksti teetettiin sekä äidinkielen ensimmäisellä että toisella kurssilla.

Esseen tekeminen oli jaettu kahteen vaiheeseen. Aluksi tuli valita omaan alaansa liittyvä ammattilehtiartikkeli ja tutustua siihen seikkaperäisesti. Artikkelin hahmottui siis esseen aineistoksi. Sitten artikkelin aiheesta tuli kirjoittaa essee ja laajentaa käsittelyä etsimällä aiheesta lisää lähteitä, jotka tuli liittää oikeaoppisesti lähdeluetteloon. Myös omia kokemuksia kehoitettiin käyttämään argumentoinnissa. Essee teetettiin äidinkielen toisella kurssilla.

Kirjoitelmassa otsikolla *Minä viestijänä ja ammattilaisena* tarkoituksena oli hahmotella omia viestintävalmiuksiaan meneillään olevan kurssin (Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä 2) sekä tulevan ammattinsa näkökulmasta. Omia vahvuuksiaan ja kehittämiskohteitaan kehoitettiin käsittelemään jokaisen kielitaidon osa-alueen osalta (puhuminen, kuunteleminen, lukeminen ja kirjoittaminen). Kirjoitelma teetettiin äidinkielen toisella kurssilla.

Kommentoiva referaatti kirjoitettiin esseen tavoin hyödyntämällä omaan alaansa liittyvää artikkelia tai uutisjuttua. Lisäksi osa ryhmistä teki tämänkin tehtävän niin ikään esseen kaltaisesti kahdessa osassa laatimalla aluksi miellekartan lukemastaan lähdetekstistä. Kommentoivan referaatin

ohjeessa käskettiin noudattamaan referaatin konventioita (referoida preesensissä, viitata kirjoittajaan ja tekstiin, lyhentää sisältö noin kolmasosaan alkuperäisestä) ja tuomaan ilmi omia, perusteltuja näkemyksiään aiheeseen liittyen. Kommentoiva referaatti teetettiin äidinkielen toisella kurssilla.

Mielipidetekstissä tarkoituksena oli ottaa kantaa johonkin annettuun tai itse valitsemaansa aiheeseen. Oma mielipidettä tuli perustella monipuolisesti hyödyntämällä esimerkiksi omia kokemuksiaan, tilastoja ja tutkimuksia. Lopetus tuli olla huoliteltu ja sisältää esimerkiksi yhteenvedon tai parannusehdotuksen ongelmaan tai epäkohtaan. Otsikoinnin tuli olla houkutteleva. Mielipideteksti teetettiin äidinkielen ensimmäisellä kurssilla.

Raportti kirjoitettiin aiheesta “minä oppijana”. Tekstissä tuli reflektoida omia oppimisvalmiuksiaan ja pohtia, kuinka niitä voisi kehittää. Omia lyhyen ja pitkän aikavälin tavoitteita ja sitä, miten ne aikoo saavuttaa, tuli kuvailla. Lisäksi tehtävässä harjoitettiin asiakirja-asettelua. Myös raportti oli ensimmäisellä äidinkielen kurssilla teetetty tekstilaji.

Referaatti lukeutui myös ensimmäisen kurssin oppisisältöihin ja ohjeistus olikin selkeästi perusteellisempi ja strukturoidumpi kuin kommentoivassa referaatissa. Kunkin kappaleen osalta oli annettu tarkat sisällöt. Tekstissä harjoitettiin myös tekstin ymmärtämistä ja vaikeiden sanojen merkitys tuli selventää referaatissaan. Pohjatekstin aihetta tuli myös yrittää liittää ympäröivään kontekstiin ja sitoa ilmiöt ihmisten elämään käytännössä.

2.4 Aineiston luotettavuus ja tutkimusasetelman problematisointi

Sataprocenttisen luotettavaa tutkimusta ei todellisuudessa ehkä ole olemassakaan. Etenkin humanistisilla aloilla laadulliseen tarkasteluun liittyy usein tulkinnanvaraisuutta ja vaara virheellisistä johtopäätöksistä. Tässä tutkimuksessa tämä vielä korostuu, sillä tutkimani ilmiöt, koherenssi ja inkoherenssi, ovat nimenomaan tulkintoja. Mahdollisimman luotettavaan tutkimukseen on kuitenkin pyrittävä. Siksi onkin eriteltävä ne seikat, jotka aineistossani ja sen tulkinnassa aiheuttavat mahdollisesti vääristymiä tutkimustuloksiin.

Ensinnäkin tutkimusaineiston on oltava riittävän kattava, jotta havainnoista voi tehdä yleistyksiä. Viitataan yleistyksillä toki vain kyseisen aineiston laajuisiin toteamuksiin. Riittävän aineistomäärän mittarina voidaan pitää kylläntymisen käsitettä. Aineiston kylläntymisellä eli saturaatiolla viitataan pisteeseen, jossa analyysi ei olisi aineistoa lisäämällä enää järkevästi laajentunut (Eskola & Suoranta 1998, 62–63). Tutkimusaineistoni 167 tekstin laajuudellaan oli

epäilemättä riittävän kattava, sillä se saavutti saturaatiopisteen jo ennen kuin olin analysoinut jokaisen tekstin.

Referoivissa tekstilajeissa (kommentoiva referaatti ja referaatti) joissakin teksteissä pohjatekstiä on oletettavasti lainattu tai toisin sanoen kopioitu suoraan ilman typografista tai muuta erottavaa merkintätapaa. Kyseessä on siis niin kutsuttu sekaesitys eli suoran ja epäsuoran esityksen elementtejä sekoittava lausekompleksi (ks. alaluku 3.2.3 *Funktionaalista lauseopista kohti lausekomplekseja*). Nämä sekaesityksen oletetut suorat lainaukset eivät siis ole informantin itse tuottamaa tekstiä, mikä tulisi jättää analyysin ulkopuolelle. Suoria lainauksia voi kuitenkin olla puutteellisen merkinnän vuoksi vaikea tunnistaa ja siksi olen mahdollisesti sisällyttänyt analyysiini myös rakenteita, joita informanttini ei itse tuottaisi.

Osa informanteista on kopioinut tekstinsä toiselta opiskelijalta. Tällaisia identtisiä tekstejä en luonnollisesti analysoinut kahteen kertaan, vaan valitsin ensin palauttaneen informantin tekstin, joka on todennäköisemmin alkuperäinen. Kaikista teksteistä ei kuitenkaan ole täyttä varmuutta, ovatko ne informantin itsensä kirjoittamia vai kopioitu jostain, tai tehty toisen avustuksella, sillä osa aineistosta on tuotettu osittain tai kokonaan kotona eikä koulussa oppitunnilla. Tekstien tasosta ja tyylistä pystyy kuitenkin onneksi usein erottamaan, miltä osin kyseessä on informantin itsensä kirjoittama teksti. Näinpä olen siis ainakin pyrkinyt tarkastelemaan vain opiskelijan itsensä kirjoittamia rakenteita.

Tekstejä analysoidessa on muistettava, että kirjoitettuun kieleen liittyy myös tahattomat, mekaanisesti aiheutuneet virheet. Etenkin sähköisiä tekstejä näppäimistöllä tuottaessaan, oli se sitten konkreettinen esine tai kosketusnäytöllä hahmottuva kirjainruudukko, näppäilyvirheet ovat yksilöstä riippuen enemmän tai vähemmän yleisiä. Kansankielisesti *typot* eli typografiset kirjoitusvirheet on kuitenkin usein mahdollista tulkita esimerkiksi toistuvuuden perusteella tai erottaa muuten huolitellun tekstin seasta. Opettajana myös oppijoidensa tekstituottamistyyliin harjaantuu, mikä helpottaa virheiden tulkintaa. Tahallisuuden ja tahattomuuden tulkitseminen on kuitenkin vaarallista, sillä informantin intentioita ei pelkän tekstin perusteella voi varmaksi todeta. Niinpä teen havaintoja puhtaasi kielestä ja sen funktioista ottamatta kantaa siihen, oliko ilmaisu tarkoitettu sellaiseksi kuin se tekstissä ilmenee.

3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS JA MENETELMÄT

3.1 Systemis-funktionaalinen teoria tutkimuksen lähtökohtana

Jotta kielen ilmiöiden tarkastelu ja analysointi on mahdollista, on aluksi hahmotettava ne teoreettiset lähtökohdat, joihin tutkijana tukeudun. Kieltä tutkittaessa laajimpana perustana lienee teoreettinen käsitys juuri kielestä. Pohjaan tutkimukseni systemis-funktionaaliseen teoriaan ja sitä kautta funktionaaliseen kielikäsitteeseen. Systemis-funktionaalisen (SF) teorian oppi-isänä pidetään brittiläistä kielitieteilijää Michael Hallidayta (1985). Diskurssitutkimuksesta 1980-luvulla haarautunut traditio on sittemmin levinnyt laajalle eri kielentutkimuksen aloille (Ventola 2006: 96–97). SF-teoriassa termin *systeminen* keskeinen ajatus on, että kielisysteemistö ja todellistunut kielenkäyttö ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Funktionaalisuudella taas viitataan siihen, kuinka teoria tarkastelee kieltä sosiaalisen toiminnan välineenä.

Erittelen tässä pääluvussa ensinnäkin SF-teorian keskeisimmät näkemykset ja käsitteet. SF-teoriaa suomenkielisessä tutkimuksessa on jalostanut muun muassa Susanna Shore (2020). Hyödynnän termien suomenkoksissa Shoren käyttämiä käännöksiä. Etenen käsittelyssäni abstraktista näkökulmasta kohti konkreettisempia kielen(käytön) ilmiöitä. Mukailen siis jatkumoa, jonka SF-teoria hahmottaa kielelle ja kielen käytölle. Aloitan esittelemällä kielen ulottuvuudet ja niihin luettavat kielen metafunktiot. Tämän jälkeen kuvaan niin ikään funktionaalissa hengessä kielen ja kielenkäytön yksiköt. Kielen käytön yksiköistä tekstiä käsittelem vielä syvällisemmin. Kielen ja kielenkäytön välimaastoon jääviä SF-teorian käsitteitä ovat genre ja rekisteri, joiden tarkempi tarkastelu on sijoitettu näiden perään. Ensimmäinen alaluku päättyy funktionaalisuuden toteutumisen pohtimiseen äidinkielenopetuksessa.

Toisessa alaluvussa syvennyn koherenssin ja inkoherenssin käsitteisiin ja erittelen niitä elementtejä, joilla koherenssia kielen käytössä rakennetaan. Koherentin tulkinnan mahdollistava *konteksti* on käsite, jonka pyrin määrittelemään myös mahdollisimman seikkaperäisesti. Koherenssia rakentavia elementtejä ovat muun muassa koheesio- eli sidoskeinot ja lausekompleksit, joissa toteutuu teema- ja informaatorakenne. Koheesio-kappaleessa käsittelem muun muassa konnektiiveja eli konnektorien ensimmäistä alakategoriaa. Seuraava alaluku keskittyy koko konnektorien, eli konnektiivien ja konjunktioiden, funktioihin eli semanttisiin tehtäviin. Lausekompleksien yhteydessä tarkastelen konjunktioiden rakenteellista tehtävää, siis lausekompleksien rakentamista. Tämän alaluvun alussa otan myös katsauksen funktionaaliseen lauseoppiin, jonka termistöä tarvitaan, jotta myös lausekomplekseja voidaan tarkastella funktionaalisesti.

Lausekompleksien rakentuminen konjunktioiden avulla on analyysini keskeisin tarkastelun kohde, minkä vuoksi ilmiön teoreettinen käsittely on sijoitettu juuri ennen analyysimenetelmää esittelevää alalukua. Pääluvun lopussa täsmennän siis metodologisia tulokulmiani analyysin toteuttamiseen. Hahmottelen diskurssi- ja ennen kaikkea tekstintutkimuksen tutkimuskenttää ja kerron, miten oma tutkimukseni kytkeytyy traditioon. Kerron myös konkreettisista metodeistani, joilla aion analyysini toteuttaa.

Sillä samat termit toistuvat eri teorioissa omine, enemmän tai vähemmän poikkeavine määritelmineen, on tässäkin tutkielmassa syytä korostaa, mitä määritelmää kustakin käsitteestä itse hyödynnän. Tällöin on toivon mukaan selvää, mihin ilmiöön viittaaan käyttäessäni jotakin termiä analyysiluvussani. Ja vaikka pyrin käyttämään esimerkeissani tutkimusaineistoani ja kuvaamaan käsitteet juuri oman tutkimukseni tulokulmista, on terminologiaa syytä lähestyä laajasti useita määritelmiä esitellen. Monipuolinen ja perusteltu teoreettinen taustoitus on nimittäin sekin luotettavan tutkimuksen perusta.

3.1.1 Kielen ulottuvuudet ja metafunktiot

SF-teoriassa esitetään kielelle viisi ulottuvuutta, joista jokainen osaltaan säätelee kielenkäyttöä. Ensinnäkin kielen rakenne (engl. *structure*) jäsentää kieltä syntagmaattisesti. Se siis kertoo sen, missä järjestyksessä mitään kielenaineksia liitetään toisiinsa, kun muodostetaan merkityksiä. Toinen ulottuvuus, systeemi (engl. *system*) eli paradigmaattinen järjestys on SF-teoriassa funktionaalisuuden ohella toinen keskeisimmistä käsitteistä. Kieliparadigmojen ansiosta systemaattinen kielenkäyttö on mahdollista. Toistuvat kuviot ja säännöt auttavat muodostamaan foneemeista morfeemeja, morfeemeista sanoja ja sanoista lauseita. Kun siirrytään tekstin laajuiseen tarkasteluun, yksiulotteisesta systeemistä puhumisen sijaan kuvaavampi ilmaus on systeemien verkostosta, kielisysteemistöstä, jossa erilaisia merkityksiä muodostavia yhdistelmiä on loputon määrä. (Halliday & Matthiessen 2014: 20–23.)

Kolmas ulottuvuus on kerrostuneisuus (engl. *stratification*). Termillä tarkoitetaan sitä, kuinka kielen osa-alueet semantiikka, leksikkokielioppi ja fonologia ilmenevät kielenkäytössä päällekkäisinä täsmentäen kukin osaltaan merkitystä. Tätä yhtäaikaista ilmentymää kutsutaan realisaatioksi (engl. *realization*) eli toteutumiseksi. Todellisuudessa kerrokset eivät voi siis ilmentyä yksin (esimerkiksi ääni tarvitsee myös muodon toteutuakseen) mutta kielen teoreettisessa tarkastelussa osa-alueet on pystyttävä erottelemaan ja nimeämään. (2014: 24–25.)

Neljäs ulottuvuus on kielellinen todentuma eli todellisuudessa aktualisoitunut puhe tai teksti. Halliday avaa kielijärjestelmän rakenteen ja toimintojen suhdetta vertaamalla kielellistä todentumaa ja kielisysteemiä ilmaston ja säätilan suhteeseen. Ilmasto käsittää kaikki resurssit ja mahdollisuudet, joiden rajoissa säätila voi tietynlaisena toteutua. Samaan tapaan kielisysteemistö tarjoaa puitteet merkitysten muodostamiselle. Tätä kielen ominaisuutta nimitetään merkityspotentiaaliksi. Edelleen säätila ja ilmasto eivät ole erillisiä ilmiöitä vaan pikemminkin sama ilmiö eri näkökulmasta. Ilmasto ja kielisysteemi näyttävät pidemmän aikavälin entiteetteinä, säätila ja kielenkäyttötilanne ajallistuvat tiettyyn hetkeen ja ympäristöön. (2014: 22–23, 27.)

SF-teoria hahmottaa kielelle kolme pääfunktioita ja nimittää niitä metafunktioiksi. Metafunktiot ovat ulottuvuuksista viides. Metafunktiot toimivat näkökulmina sekä merkitysten muodostamiseen että kielen jäsentyneisyyteen järjestelmäksi. (Shore 2020: 41.) Metafunktioilla siis yhtäältä abstrahoidaan ne funktionaaliset mahdollisuudet, joita systeemi tarjoaa, ja toisaalta luokitellaan konkreettisten kielenkäyttötilanteiden toiminnot. Metafunktio-termin käyttöä pelkistä funktioista puhumisen sijaan perustellaan sillä, että kielentutkimuksessa on pitkään käytetty termiä funktio viittaamaan kielen tarkoituksiin tai sen käyttötapoihin. Metafunktiotermillä yritetään siis välttää sekaannus toisiin tutkimussuuntauksiin (2014: 31).

Tässäkin tutkimuksessa käytän monessa kohtaa termiä funktio, jolloin synonyymiksi on tulkittavissa muun muassa kielellinen teko, toiminta ja tehtävä. Tutkimuskysymyksissäni funktiolla tarkoitetaan konjunktiolle hahmotettavia erityistehtäviä, kuten kontrastoivuutta eli vertailun ilmaisemista tai additiivisuutta eli lisäävyyttä (ks. 3.2.2 *Konnektorien funktioista* ja 3.2.3 *Funktionaalista lauseopista kohti lausekomplekseja –alaluvut*). Metafunktioilla viitataan vain seuraavaksi esiteltäviin kolmeen kielen pääfunktioon.

Ensimmäistä metafunktioita Halliday nimittää idetionaaliseksi metafunktioiksi mutta se on saanut rinnalleen myös nimityksen representatiivinen metafunktio. Mielestäni jälkimmäinen termi on kuvaavampi ja käytänkin jatkossa sitä. Representatiivisella metafunktioilla tarkoitetaan nimittäin sitä, kuinka kielellä hahmotetaan eli representoidaan maailmaa. Käytännössä viitataan siis ensinnäkin kielelliseen toimintaan, jossa havainnoitu saatetaan puheeksi tai tekstiksi ja toisekseen systeemin tasolla tarkoitetut konstruoidaan kieleksi. (2014: 30.) Representatiivisesta metafunktioista esimerkkejä ovat muun muassa olioiden nimitykset (*puu, julmuus*), ominaisuudet (*kaunis, hienotunteinen*) ja kuvailevat lauseet (*puiden lehdet ovat kellastuneet*).

Toinen metafunktioista on nimeltään interpersoonainen metafunktio, jolla viitataan kielen sosiaaliseen ja suhtautumista osoittavaan aspektiin. Kielen avulla on mahdollista ilmaista suhtautumistaan asioihin ja toisten sanomisiin, luoda ihmissuhteita ja kuulua yhteisöihin sekä rakentaa omaa identiteettiään ja kertoa itsestään muille. Näin interpersoonainen metafunktio on

samanaikaisesti sekä henkilökohtaista että vuorovaikutteista (2014: 30). Esimerkiksi kysymys- ja käskylauseet sosiaalisina tekoina ja monet modaaliset ilmaukset edustavat interpersoonaista metafunktiota. (2020: 41.)

Kolmas metafunktio eroaa kahdesta aiemmasta siinä, että sen kohde on kielenkäyttö itse: siinä missä representatiivinen ja interpersoonainen metafunktio liittyvät sanavalintoihin ja tyyliin tietyissä tilanteissa, tekstuaalinen metafunktio koskee kielen rakennetta ja kielioppia. Yksittäisiä sanoja laajemmista kokonaisuuksista puhuttaessa (mitä kielen käyttö tavallisesti on) representatiivinen ja interpersoonainen metafunktio ovat riippuvaisia tekstuaalisesta metafunktiosta. Jotta voidaan toteuttaa koherentteja lause- ja virkekomplekseja sekä tekstejä, joissa tehdään representatiivista tai interpersoonaista metafunktiota, tarvitaan aina myös tekstuaalista metafunktiota. Tekstuaalisesta metafunktiosta esimerkkejä ovat muun muassa informaatorakenne ja konjunktoiden käyttö lausekompleksien rakenneosina (näistä tarkemmin alaluvussa 3.2.3). (2014: 30–31, 2020: 42.)

3.1.2 Kielen rakenneyksiköistä kohti kielen käytön yksiköitä

Kuten edellisessä alaluvussa käy ilmi, kieli on järjestelmä eli systeemi, joka koostuu pienemmistä osajärjestelmistä eli systeemeistä. Nämä systeemit taas rakentuvat eri kokoisista yksiköistä ja niiden välisistä suhteista. Yleinen kielitiede hahmottaa kielelle viisi suurta osajärjestelmää - fonologia, morfologia, leksikko, syntaksi ja semantiikka - joihin myös SF-teoria pohjaa. Perinteisissä kieliopeissa kielen yksiköiden sanotaan olevan koostumissuhteessa eli ylemmän tason yksiköiden nähden rakentuvan alemman tason yksiköistä. Tätä hierarkiaa nimitetään rankijärjestelmäksi. (Hakulinen & Karlsson 1995 [1979]: 65).

Hierarkian alimmalla tasolla on fonologia eli äännejärjestelmä, jonka rakenneyksiköitä ovat foneemit eli äänteet. Morfologian eli muotojärjestelmän rakenneyksiköt, morfeemit, rakentuvat foneemeista. Sanavartaloita ja niihin liittyviä merkitystä kantavia osasia kutsutaan morfeemeiksi, joista taas muodostuu sanasto eli leksikko. Sanoista muodostetaan lausekkeita ja lauseita, jotka hahmottuvat syntaksin eli lauserakenteen osajärjestelmän rakenneyksiköiksi. Ylimmällä tasolla kielen systeemeistä on semantiikka eli merkitysjärjestelmä. Semantiikka poikkeaa muista tasoista kuitenkin siinä, että se ei liity vain edelliseen tasoon vaan kaikkiin osajärjestelmiin, sillä merkityksiä muodostetaan kaikilla kielen tasoilla. (Karlsson 2008: 15–16.)

SF-teoriassa rankijärjestelmä liittyy siis kielen rakenteelliseen ulottuvuuteen, jossa ylemmän rakennetason yksikkö koostuu yhdestä tai useammasta alemman tason yksiköstä. Lisäksi systeemien yksiköt toteutuvat päällekkäisinä kerroksina eli liittyvät kerrostuneisuuden ulottuvuuteen. (Ks. 3.1.1

Kielen ulottuvuudet ja metafunktiot –alaluku). (Halliday & Mathiessen 2014: 21–22, 24–25.) Perinteisistä kieliopista poiketen funktionaalisessa lähestymistavassa edellä esiteltyjen kielen rakenneyksiköiden sijaan kiinnostuksen kohteena ovat kielen käytön yksiköt, jolloin huomioidaan myös konteksti. Kielen käytön yksiköitä ovat kirjoittaessa teksti ja puhuessa diskurssi. Määrittelen tekstin ja diskurssin käsitteitä tarkemmin seuraavassa alaluvussa. Todettakoon kuitenkin jo tässä tämän tutkimuksen keskeisemmästä kielen käytön yksiköstä eli tekstistä seuraavaa: teksti ei ole rakenne- vaan merkitysyksikkö. Tekstin nähdään *realisoituvan* lauseina, ei *rakentuvan* lauseista. (Halliday & Hasan 1990 [1976]: 2.)

Kirjoitetussa kielessä puhutaan lauseiden lisäksi virkkeistä. Virkkeen käsite on pitkälti päällekkäinen lauseen kanssa. Sekä lause että virke sisältävät finiittiverbin (persoonamuotoinen verbi) ja mahdollisia muita osia, jotka ovat keskenään lauseenjäsen- eli neksus- ja alistussuhteissa. Lause on syntaktinen kokonaisuus, kun taas virke määritellään ortografisesti: se alkaa isolla alkukirjaimella ja päättyy päättövälimerkkiin. Näin ollen virke voi rakentua useammasta lauseesta tai toisin sanottuna yhdestä yhdyslauseesta. (1995 [1979]: 64–65.) Virkkeen ja yhdyslauseen kielitieteellisenä terminä voidaan pitää *lausekompleksia*. Niinpä käytänkin jatkossa myös *virkettä* lausekompleksin synonyyminä toiston välttämiseksi. Lausekomplekseihin syvennyn tarkemmin 3.2.3 *Funktionaalisesta lauseopista kohti lausekomplekseja* –alaluvussa.

3.1.3 Merkitysyksikkönä teksti

Äänteinä toteutuva puhe ja kirjaimina toteutuva kirjoitus ovat tavallisimmat kielen käytön ilmenemismuodot. Lisäksi kielen käytön kategorioihin voidaan lukea eleisiin perustuva viittomakieli ja tuntoaistimukseen perustuva pistekirjoitus. Keskityn tässä tutkimuksessa kirjoitettuun suomen kieleen, jolloin keskeisin kielen käytön yksikkö on teksti. Tosin tietystä yhteydessä vaikkapa kuva voi olla vähemmän tunnusmerkkinen teksti. Tutkimusaineistoni on kirjoitettua kieltä, joten määrittelen seuraavissa kappaleissa tekstin siitä näkökulmasta. Puhutussa kielessä tekstin vastaajaa nimetään diskurssiksi, vaikkakin myös diskurssilla viitataan toisinaan tekstiin ja toisiinsa liittyvien tekstien joukkoihin, sekä laajasti kaikkeen kielen käyttöön (Karlsson 2008: 238–239; Virtanen & Hiidenmaa 2020: 836).

Teksti on semanttinen yksikkö, jolla on tietystä kontekstissa tietty tehtävä. Se on yhtenäinen kokonaisuus, jonka pituus voi vaihdella yksittäisestä sanasta tuhansien sivujen romaaniin. (Halliday & Hasan 1990 [1976]: 2.) Teksti on prosessi, jossa merkitys toteutuu (Halliday & Mathiessen 2014: 3). Kirjoitetussa kielessä teksti mielletään tavallisesti sanoista ja lauseista muodostuvaksi

kokonaisuudeksi, jonka keskeisin ominaisuus on tekstiys (engl. *texture*). Halliday ja Hasan (1990 [1976]: 2–6, 324) määrittelevät tekstiuden erottavaksi tekijäksi ei-teksteihin ja antavat tekstiydelle kaksi osatekijää. Ensimmäinen on lauseensisäinen tekstirakenne, jolla viitataan paitsi lauseenosien jäsentyneisyyteen, myös lauseen ja lauseenosien suhteutumiseen ympäröivään tekstiin. Toinen on tekstin kokonaisrakenne, jonka perusteella sen voi erottaa tietyksi tekstilajiksi. Käytän tästä myös nimitystä tekstilajivastaavuus. Tekstilajin käsitteestä kerron lisää seuraavassa alaluvussa.

Kielen käytön yksiköt, teksti mukaan lukien, ilmenevät siis jossakin kontekstissa. Kontekstilla tarkoitetaan kielellisen viestin tuotto- ja tulkintakehystä, joka rakentuu kaikesta siitä kielellisestä ja ei-kielellisestä informaatiosta, joka tilanteeseen kytkeytyy. Konteksti on viestiin suhteutettuna vanhaa tietoa eli lähtökohta, josta viestintä tapahtuu. Tavallisesti käsitys kontekstista on viestinnän osapuolten jakama, minkä ansiosta viestintä onnistuu. Konteksti on lisäksi luonteeltaan dynaaminen: se muuntuu ja muovaantuu viestinnän edetessä ja informaation lisääntyessä tai täsmentyessä. (Larjavaara 2007: 41–42.)

Konteksti voidaan tyypitellä edelleen kulttuuri- ja tilannekontekstiksi. Kulttuurikontekstilla viitataan siihen kulttuuriseen yhteisöön, jossa tekstit tuotetaan ja luetaan. Kulttuurikontekstin lähi-ilmiö on intertekstuaalinen konteksti, joka tarkoittaa tekstin suhdetta muihin teksteihin, mikä taas ilmenee tekstilajille tyypillisinä konventioina. Pitkästi puhutaan siis tekstilajivastaavuudesta. Tilannekontekstilla viitataan viestintätilanteen osapuolten rooleihin, puheenaiheeseen ja käytettyyn kielelliseen muotoon. (Ranta 2007: 53.)

Oman aineistoni äidinkielen kurssikirjoitelmien kulttuurikontekstiksi voi hahmottaa koulun tai oppilaitoksen. Tekstit vastaavat edelleen erilaisia koulukontekstin tekstilajeja, kuten esseitä ja referaattia. Tilannekontekstin taas tekstien tuottamis- ja lukemishetkenä näen seuraavanlaisena: Viestinnän, tai tässä tekstin tuottaja on opiskelija ja arvioitava, ja vastaanottaja on opettaja ja arvioija. Puheenaihe vaihtelee riippuen tehtävänannosta. Esimerkiksi Minä viestijänä ja ammattilaisena – kirjoitelman aihe on (omat) viestintätaidot opiskelu- ja työympäristöissä, arvostelussa taas kuvataan viihdejulkaisua. Kielimuoto, tai ainakin tavoiteltu kielimuoto on asiatyylinen yleiskieli.

Tekstillä voi nähdä olevan abstraktin kontekstin lisäksi konkreettinen konteksti. Konkreettisuudella viitataan tekstin hahmoon ja olomuotoon, joka on tietyin osin päällekkäinen tilannekontekstin kanssa. Teksti fyysisesti havaittavana entiteettinä on nimittäin liitettävissä tiettyyn ajankohtaan, konkreettiseen sijaintiin ja henkilöihin. (esim. Hiidenmaa 2000: 165–166.) Kirjoitettujen tekstien ominaisuudeksi voi käsittää myös kirjoitettisuuden. Kirjoitettuidella viitataan ensinnäkin siihen, että teksti on tuotettu jollekin alustalle joillain välineellä, kuten kynällä ruutupaperille. Toisekseen tekstin pituus, asettelu ja muu muotoilu on voitu määritellä ohjeistuksessa varsin seikkaperäisestikin. (Ranta 2007: 59.) Oma tutkimusaineistoni koostuu koneella, pääasiassa

Word-tekstinkäsittelyohjelmalla kirjoitetuista sähköisistä teksteistä, joille on annettu ohjepituudeksi vähintään ½ tai 1 sivua riippuen tekstilajista (poikkeuksena referaatti, jonka pituus riippuu pohjatekstistä). Suositeltu kirjasin on ollut Times New Roman pistekoossa 12 ja rivivälillä 1,5. Kuhunkin tekstiin on lisäksi muistutettu lisäämään kappalejaot ja väliotsikot tarpeen vaatiessa.

3.1.4 Tekstilaji eli genre ja rekisteri

Kun laajennetaan näkökulmaa yksittäisestä tekstistä useampiin teksteihin ja tekstijoukkoihin, nousee keskeiseksi käsitteeksi tekstilaji eli genre. Tekstilajin määritelmä poikkeaa hieman riippuen siitä, millä tieteenalalla ja mistä näkökulmasta se on laadittu. Susanna Shore ja Anne Mäntynen (2006) esittelevät genretutkimukseen painottuvan kokoelmateoksensa johdannossa koko joukon tulokulmia käsitteeseen. Keskeistä on tietenkin tekstilajin käsitteen käyttäminen tekstien luokittelun apuna.

Tekstejä luokitteleva käsite on myös tekstityyppi, joka sekaantumisen välttämiseksi on syytä myös määritellä tässä. Tekstityyppi koskee tekstin muotoa ja rakennetta. Samaan tekstityyppiin kuuluvissa teksteissä - tai tarkemmin tekstin osissa - on samanlaisia kielellis-retorisia strategioita eli tietyyntyyppistä kielellistä esittämistä. (2006: 36.) Teksti sisältää siis monesti useampaa kuin yhtä tekstityyppiä, joskin tietyille tekstilajeille on usein hahmotettavissa tekstityypit, jotka niissä tavallisesti on edustettuna. Hahmottelen tätä antamalla esimerkkejä seuraavan tekstityyppiäotellun esittelyn yhteydessä.

Werlichin (1974) esittelemät viisi tekstityyppiä lienee yksi tunnetuimmista esityksistä. Deskriptiivinen eli kuvaileva tekstityyppi kertoo ympäristöstä ja ilmiöistä muun muassa adjektiiveja ja olemista ja havaitsemista kuvaavia verbejä hyödyntäen. Esimerkiksi arvosteluissa on usein paljon deskriptiivistä tekstiä. Narratiivinen eli kertova tekstityyppi esittää tapahtumia ajassa ja luo juonikuvioita. Tyypillistä tälle tekstityypille ovat dynaamiset verbit menneessä aikamuodossa sekä tekijöiden tai toimijoiden tuominen ilmi. Luonnollisesti monet tarinat rakentuvat pitkälti narratiivin varaan mutta myös muun muassa uutisissa tätä tekstityyppiä usein hyödynnetään. Instruktiivinen eli ohjaileva tekstityyppi opastaa, neuvoo tai kääkee, jolloin tavanomaista on esimerkiksi imperatiivin käyttäminen. Muun muassa käyttöohjeet ovat instruktiivisia. Ekspositorisessa eli erittelevässä tekstityypissä kuvataan abstrakteja asioita ja niiden suhteita, erotuksena narratiiviin, jossa kuvatut asiat ovat usein konkreettisia. Tällainen on etenkin tieteellisten tekstien ilmaisutapa. Argumentoiva eli perusteleva tekstityyppi perustelee ja ilmaisee muun muassa asenteita ja vastakkainasetteluja. Mieliopidekirjoitus voisi olla prototyyppinen tekstilaji argumentoivasta ilmaisusta.

Siinä missä tekstityyppien määrittely perustuu siis tekstin muotoon, Mäntynen toteaa, että eräs ero tekstilajin käsitettä määrittelevissä teorioissa on siinä, korostetaanko määritelmässä sisäisiä kriteereitä eli rakennetta vai ulkoisia kriteereitä eli kontekstia. Kutenkin myös kontekstia korostavat tutkijat myöntävät samaan tekstilajiin kuuluvilla teksteillä olevan yhteneviä muoto- ja sisältöpiirteitä (2006: 42). Piirteet voivat siis olla esiintymien välillä erilaisia, mutta samankaltaisuuksia on riittävästi siten, että ne nähdään kuuluvan samaan luokkaan. Toiset tekstilajit ovat vakiintuneempia kuin toiset. Varsinkin pitkällä aikavälillä tekstilajit ovat kuitenkin usein dynaamisia ja lajirajat toisinaan häilyviä. (Shore & Mäntynen 2006: 10–11.)

Systemis-funktionaalinen teoria korostaa tietenkin genren määrittelyssä kielellistä toimintaa ja kielen aktualisoitumista tietynlaisena tietyssä tilanteessa. SF-teorian erityisyys verrattuna muihin lähestymistapoihin, on siinä, että kielenkäytön lajeja tarkastellaan kolmella tasolla. Nämä tasot ovat kieli, rekisteri ja genre. SF-teorian mukaan kieli todellistuu eri tilanne- ja kulttuurikonteksteissa erilaisina genreinä ja rekistereinä. (Ventola 2006: 96.) Kuten kontekstin käsitettä kuvatessani totesin, kulttuurikontekstissa puhutaan tekstilajivastaavuudesta ja intertekstuaalisuudesta. Rekisteri taas kytkeytyy tilannekontekstiin (Ranta 2007: 54).

Hallidaylaisesta näkökulmasta genre nähdään tietynlaisena kielen ilmenemismuotona, mistä edelleen hänen oppilaansa ovat jalostaneet määritelmän genrestä kielellisesti toteutuneena sosiaalisena toimintatyyppinä. (Shore & Mäntynen 2006: 20–21.) Shore tiivistää määritelmän seuraavasti: *“tekstiesiintymien pohjalta tehty yleistys enemmän tai vähemmän samankaltaisista teksteistä, joilla on samanlainen sosiokulttuurinen päämäärä”* (2020: 35). Esimerkiksi koulun tekstilajeja ovat essee ja kirja-analyysi. Rekisterillä eli osakielellä tarkoitetaan kullekin kielenkäyttötilanteelle, kuten tietylle tekstilajille ennakoitavia kielenpiirteitä. Näin hahmottuu, että rekisterin voi tietyissä tilanteissa nähdä eräällä tavalla tekstilajin yläkäsitteenä (Ventola 2006: 102, Shore 2020: 36.) Esimerkiksi kouluesseen rekisteriin voi nähdä kuuluvan asiattylinen ilmaisu, joka noudattaa yleiskielen normeja ja sisältää oppiaineen termistöä.

Genre ja rekisteri ovat käsitteitä, jotka kuvataan SF-teoriassa abstraktin ja konkreettisen välimaastoon. Abstraktin pään muodostaa kielisysteemistö ja konkreettisen tekstiesiintymä. Kielisysteemistö tarjoaa siis merkityspotentiaalin, mahdollisuuden muodostaa merkityksiä, joita edelleen rajoittavat rekisterin sisältämä osapotentiaali. Tekstiesiintymä taas voidaan luokitella kuulumaan abstraktimmalle tasolle, kuten tiettyyn tekstilajiin kuuluvaksi. (2020: 34–36.)

3.1.5 Funktionaalisuus äidinkielen opetuksessa

Funktionaalinen kielikäsitys on paitsi kielitieteellisillä tutkimuskentillä, myös pedagogisissa yhteyksissä, kuten opetus suunnitelmissa ollut jo pidemmän aikaa yleisesti tunnustettu näkemys kielestä. Ammatillisen koulutuksen Viestintä ja vuorovaikutus äidinkielellä -opintokokonaisuus sisältää jo nimessään viitteitä toiminnallisuuteen: äidinkielellä viestitään ja ollaan vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin. Myös pakolliset osaamistavoitteet on laadittu funktionaalisuutta korostaviksi. Opintokokonaisuuden käytyään opiskelijan kerrotaan osaavan ensinnäkin *“toimia tarkoituksenmukaisesti erilaisissa vuorovaikutustilanteissa”*, toiseksi *“tulkita erilaisia tekstejä sekä hankkia ja arvioida tietoja eri lähteistä”* ja kolmanneksi *“tuottaa erilaisia tekstejä ja ilmaista tunteita, ajatuksia, mielipiteitä ja käsitteitä”* (10.8.2021: ePerusteet [Tarkka osoite: <https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi>]).

Osaamistavoitteet yhdistyvät SF-teoriaan ja sen käsitteisiin monella tavalla. Tarkoituksenmukainen toiminta erilaisissa vuorovaikutustilanteissa voidaan tulkita kontekstiin sopivan rekisterin ja genren hallitsemisena sekä interpersoonaisen metafunktion sosiaalisen aspektin toteuttamisena. Tämä tarkoittaa paitsi asianmukaisen sisällön tuottamista, kuten relevantin sanaston käyttämistä, myös tyyliään sopivaa ilmaisua. Lisäksi sanan *toiminta* käyttäminen vuorovaikutuksen yhteydessä yhdistyy funktionalismin näkemykseen kielestä toimintana.

Erilaisten tekstien tulkitseminen ja lähdekriittisyys liittyvät nekin tekstilajituntemukseen ja ymmärrykseen siitä, mitä tekoja kielellä tehdään missäkin yhteydessä. Kun puhutaan vuorovaikutuksesta, ei riitä, että osaa itse viestiä tarkoituksenmukaisesti. Pitää myös osata tulkita ja vastaanottaa informaatiota, kuten se on tilanteessa tarkoitettu tulkittavaksi ja vastaanotettavaksi. Näin myös tämä osaamistavoite kytkeytyy interpersoonaiseen metafunktiioon. Sillä tekstien tulkitseminen ja lähdekriittisyys liittyvät siihen, miten kielellä hahmotetaan maailmaa, on tällä osaamistavoitteella myös representatiivinen ulottuvuus. Äidinkielen kurseilla opitaan, miten maailmaa representoidaan ja miten näistä representaatioista pystyy valikoimaan itselle tarpeellisen tai ylipäättään totuudenmukaisen tiedon.

Erilaisten tekstien tuottaminen, tunteiden, ajatusten, mielipiteiden ja käsitteiden ilmaisu liittyvät nekin kielen käytön toiminnallisuuteen. Kirjallisessa ilmaisussa tulee osata tuottaa kaikkia metafunktioita mutta ehkä erityisesti tähän osaamistavoitteeseen liittäisin tekstuaalisen metafunktion. Kielinormit, jotka kytkeytyvät kielioppiin ja rakenteeseen, koskevat ainakin suomen kielessä ensisijaisesti kirjoitettua kielimuotoa. Kirjoitetussa kielessä on lisäksi tiettyjä konventioita, joiden avulla voidaan tehdä puhutulle ilmaisulle vastaavia asioita. Esimerkiksi prosodiset piirteet tulee korvata tekstissä omanlaisellaan tavalla, sillä kirjallisen viestinnän tukena ei nonverbaaliikkaa ole.

Esimerkiksi tauot kirjoitetaan usein välimerkkien avulla ja painotus ilmaistaan tietynlaisella sanojen tai laajempien tekstinosien jäsennyksellä. Tunteiden, ajatusten ja mielipiteiden ilmaisu kytkeytyy lisäksi interpersoonaiseen metafunktoon. Käsitteiden käyttäminen taas hahmottuu vahvasti representoivan metafunktion piiriin.

Näen funktionaalisen lähestymistavan kieleen ja kielenkäyttöön hyödyllisenä niin tutkijana kuin opettajanakin. Kieli ja kielenkäyttö on moniulotteista toimintaa. Onnistunut viestintä perustuu selkeisiin tavoitteisiin siitä, mitä haluaa viestinnällään saavuttaa. Monesti kielenkäyttäjä ei kuitenkaan hahmota kaikkia tekoja, joita hän puheessaan tai kirjoituksessaan tekee. Tiedostamattomat teot voivat olla myönteisiä, kuten tutkimukseni aineistoteksteistä vaikkapa arvostelussa: teksteissä pyritään tietoisesti kuvailemaan ja arvostelemaan jotakin ja osittain tiedostamatta yritetään vakuuttaa opettaja omista kirjoitus- ja argumentointitaidoistaan. Kielteiseksi hahmotettavat tiedostamattomat kielelliset teot taas tulisi pyrkiä tiedostamaan ja edelleen kitkemään pois kielen käytöstään. Tällaisia ovat esimerkiksi eräät inkohereenssia rakentavat elementit, kuten ilmaisun epäloogisuus. Kielen funktioiden selventäminen sekä teoreettisesti tutkijana että käytännön opetuksessa auttaa toivon mukaan kielenkäyttäjiä täsmentämään viestintäänsä.

3.2 Koherenssi ja inkohereenssi

Koherenssin käsitettä olen jo sivunnut ja hieman määritellytkin tutkielmassani. Otan nyt vielä syvällisemmän katsauksen aiheeseen esittelemällä aiempaa tutkimusta ja teorioita niin koherenssiin kuin inkohereenssiinkin liittyen. Toini Rahtu tutkii väitöskirjassaan (2006: 25–29) ironiaa koherenssina ja inkohereenssina. Nähdäkseni Rahtu pyrkii koherenssin määritelmässään universaaliuteen, sellaiseen esitykseen, jota voi soveltaa mihin tahansa viestiin, oli se sitten keskustelu, teksti tai vaikkapa kuva. Määritelmä kuuluu näin:

Kokemus viestin koherentiudesta rakentuu kaikista niistä eksplisiiteistä ja implisiiteistä kytköksistä, sekä tekstuaalisista että laajemmin sosiokulttuurisista, jotka saavat tulkitsijan oivaltamaan viestinosien yhteyden toisiinsa, viestin kokonaisuuteen ja ulkoiseen kontekstiin.

Ensinnäkin koherenssi on siis viestin vastaanottajan tekemä tulkinta, eikä esimerkiksi kirjoittajan intentio, minkä olen jo tutkielmani alussa todennut. Kirjoittaja voi toki pyrkiä koherenttiin ilmaisuun mutta koherenssiksi se aktualisoituu vasta vastaanottajan päässä. Rahdun mainitsemat eksplisiittiset kytkökset ovat tekstin konkreettisesti havaittavia koherenssia rakentavia elementtejä, kuten sidossanat koheesiokkeinona (näistä lisää seuraavassa alaluvussa). Viestin itsenäisen eheyden lisäksi

koherentti teksti on harmoniassa ulkoiseen kontekstiin. Koherentti teksti on siis asiayhteyteen tyyliään, kieleltään ja sisällöltään sopiva eli vastaa myös tavoiteltua tekstilajia. Pidänkin tekstilajivastaavuutta yhtenä keskeisimpänä koherenssin osatekijänä.

Kokemus koherenssista koostuu viestin tulkinnasta ensinnäkin yhtenäiseksi ja toisekseen mielekkääksi. Yhtenäisyys tarkoittaa paitsi tekstin rakenteellista eheyttä, myös siitä havaittavia kytköksiä kontekstiin, eli viestin ja ulkopuolisen maailman yhteyttä. Jokin teksti voi siis olla yhdessä yhteydessä koherentti ja toisessa inkoherentti. Konteksti vaikuttaa myös kokemukseen mielekkyydestä, jonka synonyymeiksi Rahtu nimeää oikeellisuuden, normaaliuden, johdonmukaisuuden, sopivuuden, suotavuuden, toivottavuuden ja kohteliaisuuden. Tietyissä kontekstissa on tietyt odotukset sille, mistä ja millä tavalla on mielekästä viestiä. (Mts. 30–32.)

Tuula Ranta tutkii väitöskirjassaan *Kirjoittamisprosessi teksteinä* (2007) abiturienttien tekstintuottamismenettelyjä tekstilingvistisestä näkökulmasta. Ranta pohjustaa tutkimustaan kumoamalla väitteen, jonka mukaan kirjoittamistaito kehittyy vain kirjoittamalla ja lukemalla kirjallisuutta. Sen sijaan hän uskoo prosessikirjoittamiseen, jossa tekstiä tuotetaan vaiheittain ja sen eri versioita muokataan esimerkiksi palautteen avulla lopullisen version saavuttamiseksi. Näistä lähtökohdista tarkastelun kohteena ovat tekstintuottamismenettelyiden ja syntyneen tekstin tekstuaalisten ominaisuuksien väliset yhteydet. Nämä tekstuaaliset ominaisuudet eli kielen ilmiöt, joilla tekstin onnistuneisuutta tutkimuksessa mitataan, ovat koheesio ja koherenssi.

Myös Ranta käyttää hallitsevana taustateorianaan systeemis-funktionaalista kielioppia, jossa kerraten, kielenkäyttö nähdään merkitysten tuottamisena: Kielenkäytön perusyksiköksi muotoutuu perinteisten kielioppien tarjoaman rakenneyksikön sijaan merkitysyksikkö. Tämä merkitysyksikkö on teksti. Tekstin Ranta määrittelee tekstiyden ulottuvuudet, eli lauseen ja lauseenosien jäsentyneisyyden ja tekstilajikonventioiden vastaavuuden sisältäväksi kielelliseksi kokonaisuudeksi. Koherenssi sidotaan siis väitöskirjassa kiinteästi *tekstin* ja *tekstiyden* määritelmään, ja itse asiassa koherenssia voidaankin toisinaan pitää tekstiyden synonyyminä (2007:59). Rahtu (2006: 28) muistuttaa kuitenkin, että on olemassa paljon teksteiksi tunnistettavia kirjoituksia, jotka eivät kuitenkaan täytä koherenssin tunnusmerkistöä.

Vaikka koherenssista ja tekstiydestä voidaan puhua samana asiana, Ranta (2007: 59–60) sanoo, ettei koherenssia kuitenkaan voi määritellä näin yksiselitteisesti. Käsitteeseen liittyy nimittäin sitä monimutkaistava kaksijakoisuus: Yhtäältä koherenssia ei pidetä tekstin ominaisuutena lainkaan, vaan lukijan tulkintana. Siis teksti tulkitaan joko koherentiksi tai inkoherentiksi. Toisaalta taas myönnetään, että koherentiksi tulkitussa tekstissä on välttämättä oltava sellaisia havaittavia piirteitä, joiden avulla kyseinen ominaisuus on pantavissa merkille. Näin ollen voidaan nimetä koherenssia luovia tekijöitä.

Ensinnäkin koherenssiin liitetään läheisesti konteksti. Ranta sanoo, että konteksti ilmenee tekstuaalisena metafunktiona ja mahdollistaa tekstin merkityksellisyyden. Yksinkertaistettuna konteksti, sisäinen tai ulkoinen, on siis se, johon suhteutettuna tulkinta koherenttiudesta tehdään. Konteksti ei siis oikeastaan luo koherenssia, vaan pikemminkin mahdollistaa sen. (mts. 55–56.) Koherentin tekstin toiminnallisia elementtejä on muun muassa rakentaa interaktiota vastaanottajansa kanssa luomalla lukijalle odotuksia ja vastaamalla näihin, antaa sopiva määrä informaatiota loogisessa järjestyksessä ja kytkeä asiat luontevasti toisiinsa. Eri tavoin ilmaistu sisältö on kaikissa kuitenkin yhtenevä. Koherenssin osatekijöiksi Ranta määrittää kieliopillisen ja leksikaalisen koheesion eli sidoksisuuden sekä tematisoinnin eli teema- ja informaatorakenteen käyttämisen. (mts. 61–62, 52.) Käsittelen koheesiota laajemmin seuraavassa alaluvussa ja otan nyt vielä katsauksen tematisointiin eli teema- ja informaatorakenteeseen.

Teema- ja informaatorakenne luovat siis koherenssia. Teemarakenteessa lause jaetaan teema- ja reemaosaan. Teema yksinkertaistettuna on se mistä kerrotaan, reema taas sanoo teemasta jotakin. Informaatorakenne taas (kirjoitetussa kielessä) tarkoittaa tutun tiedon, joka on usein teemassa, sijoittumista lauseen alkuun. Uusi tieto taas hakeutuu informaatorakenteessa reemaan. Seuraavassa esimerkissä teemat on lihavoitu ja reemaosuudet kursivoitu:

Usain Bolt *voitti uransa aikana lukuisia kultamitaleja ja rikkoi maailman ennätyksiä. Häntä pidetäänkin kaikkien aikojen menestyneimpänä pikajuoksijana. Lajissa tullaan tuskin hetkeen näkemään yhtä ylivoimaista urheilijaa.*

Fennistisessä tutkimuksessa teema- ja informaatorakenne on usein käsitetty yhdeksi ja samaksi asiaksi. (mts. 69.) Itse näen edellä esitetyn erottelun toimivana ja puhun ilmiöstä kokonaisuutena teema- ja informaatorakenne.

Teema- ja informaatorakenteelle läheinen ilmiö on teemaprogressio. Teemaprogressiolla viitataan siihen, kuinka teema etenee tekstissä. Pysyvässä teemaprogressiossa sama teema toistuu lauseesta toiseen. Tällä tarkoitetaan sitä, että teemat ovat samatarkoitteisia, ei sanatarkkuutta. Linearisessa teemaprogressiossa teemat tulevat edeltävästä reemasta, hyperteemaisessa teemaprogressiossa teemat muodostuvat laajemman tekstinosan tai -jakson yläkäsitteestä ja lauseiden välinen yhteys syntyy tekstinulkoisesta puheenaiheesta eli topiikista. Joskus teema on vastaanottajan kannalta täysin uusi ja jopa odottamaton eikä paikannu aiempaan tekstiin tai muuhun ympäristöön. Ilmiötä kutsutaan teema-aukoksi tai -katkokseksi. (mts. 77–81.) Tällainen luonnollisesti luo inkoherenssia.

Inkoherenssi koherenssin vastaparina viittaa kaikkiin niihin tekstin elementteihin, jotka aiheuttavat vastaanottajalle vaikeuksia ymmärtää viestiä tai sen osia. Jos koherenssi on tekstin

loogisuutta, voidaan inkohereksi käsittää kaikenlaisiksi epäloogisuudeksi tekstikonaisuuden ja sen ymmärrettävyyden kannalta. Tällaista voivat aiheuttaa esimerkiksi kirjoitusvirheet, epäsovelias sävy, odottamaton asiayhteys tai puutteellinen argumentointi. (Rahtu 2006: 29–30.)

Kohereksin ja inkohereksin käsitteisiin yhdistyvät vahvasti luettavuuden ja ymmärrettävyyden käsitteet. Käsitän nämä ennen muuta kohereksin osatekijöiksi, joiden puuttuminen johtaa inkohereksiin tulkintaan. Luettavuus ja ymmärrettävyys ovat etenkin tekstin käytettävyyssajattelussa ja selkokielen yhteydessä korostettuja ilmiöitä. Muun muassa Auli Kulkki-Nieminen (2010) pohtii luettavuutta ja ymmärrettävyyttä selkokielistä uutisia käsittelevässä väitöskirjassaan. Luettavuudella viitataan yleensä tekstin muotoon eli niin kutsuttuun mekaaniseen luettavuuteen, mutta sen voi myös nähdä sisältävän ymmärrettävyyden, joka koskee tekstin sisältöä. Selkeyden vuoksi määrittelen erikseen mekaanisen luettavuuden ja ymmärrettävyyden.

Ensimmäinen ilmenee siis tekstin visuaalisina elementteinä, kuten asetteluna ja typografisina piirteinä. Sanojen ja virkkeiden pituus on nähdäkseni rajatapaus, joka koskee sekä mekaanista luettavuutta että ymmärrettävyyttä. Sen sijaan sanavalinnat, sisällön esitysjärjestys ja sen osien kytkeminen toisiinsa vaikuttavat tekstin ymmärrettävyyteen eli siihen, miten tekstistä on mahdollista tulkita merkityksiä. Myös tekstityyppi tai tekstilaji vaikuttaa ymmärrettävyyteen – tai toisin sanoen se, mikä milloinkin on ymmärrettävää tekstiä, riippuu tekstityypistä tai -lajista. (mts. 18, 29, 34–35.)

Tulkinnanvaraisuutensa vuoksi kohereksin ja inkohereksin ilmiöistä on todettava vielä seuraavaa: Usein inkohereksi on tahatonta ja voi jäädä vastaanottajaltakin huomaamatta. Itse asiassa ihmisen aivot pyrkivät lukiessa hankkimaan mahdollisimman paljon tietoa käyttämällä mahdollisimman vähän kognitiivista kapasiteettiaan. Tämän seurauksena esimerkiksi väärin kirjoitettu sana voi muuntua kontekstin avulla vastaanottajan päässä oikeinkirjoitetuksi. (Esim. Kangassalo, L., Spapé, M., Ravaja, N. ja Ruotsalo, T. 2020.) Kohereksin ja inkohereksin tulkinnasta onkin huomautettava, että luonnollisessa viestin vastaanottotilanteessa etenkin lukiessa aivot pyrkivät tulkitsemaan viestin koherentiksi. Kohereksia myös todennäköisesti pidetään usein odotusarvoisempina kuin inkohereksia. Tutkimukseni on siis siinä mielessä keinotekoinen, että tarkastelen tekstejä analyttisesti, kohereksia ja inkohereksia luovia elementtejä etsien.

3.2.1 Koheesio

Jos kohereksi on jokseenkin abstrakti käsite sen merkityksessä tulkintaa, joka tekee tekstistä tilanteeseen ja tekstilajiinsa mielekkään, viitataan koheesiolla konkreettisiin, tekstistä havaittaviin keinoihin, joilla tekstiin luodaan sidosteisuutta. Sidokset ovat tekstin osien välisiä suhteita eli sidoksen muodostaa aina

vähintään kaksi osapuolta. Niinpä esimerkiksi pronomini ei itsessään ole sidossana, vaan hahmottuu sellaiseksi vasta kun se kytkeytyy johonkin toiseen tekstinosaan. (Shore 2020: 547.) Koheesio ei kuitenkaan käsitä kaikkia kielellisiä keinoja, joilla luodaan koherenssia, kuten koherenssia ja inkoherenssia käsittelevässä alaluvussa mainittua informaatorakennetta. Käsitänkin koheesion ennen kaikkea koherenssin osatekijäksi eli eräällä tapaa koherenssin alakategoriaksi.

John Lyons (1995: 264–265) täsmentää koherenssi-koheesio-käsiteparin eroa sanomalla koheesion koskevan tekstin muotoa ja koherenssin sisältöä. Koheesio ilmenee konkreettisina kielellisinä keinoina, jotka voidaan paikantaa tekstistä, koherenssi taas on abstraktio, joka on kirjoittajan ja lukijan mielessä, jolloin se koskee koko tekstikokonaisuutta (Ranta 2007:59–60). Koheesio siis perustuu erilaisiin leksikaalis-kieliopillisiin sekä semanttisiin elementteihin, kun taas koherenssi on erilaisten kontekstuaalisten tekijöiden ja kielellisen tulkinnan yhdistelyn tulosta. Rahtu nimittää koheesiota myös eksplisiitiksi koherenssiksi (2006: 29).

Koheesio on tavallisesti jaettu kahdenlaiseen tyyppiin, joiden nähdään asettuvan jatkumolle suhteessa toisiinsa. Näitä ovat eksplisiittiset eli kieliopilliset koheesiokeinot sekä implisiittiset eli leksikaaliset koheesiokeinot. Jako perustuu kielioppien erontekoon leksikaalisista sanoista eli sisältösanoista ja kieliopillisista sanoista. Suomen kielessä taivutuksella on suuri rooli merkityksen muodostuksessa, minkä vuoksi tarkoituksenmukaisempaa on puhua sisältö- ja kieliopillisista morfeemeista. Itsenäisenä esiintyvien morfeemien (eli sanojen) lisäksi siis lukuisat sidonnaiset morfeemit (esim. taivutuspäätteet) kuuluvat suomen keskeisiin syntaktisiin piirteisiin.

Sisältömorfeemit ovat niin kutsuttu avonaisten sanaluokkien eli substantiivien, verbien ja adjektiivien joukko. Avonaisuudella viitataan siihen, että sanaluokat ovat suuria ja niihin syntyy/lainataan helposti uusia sanoja. Kielipilliset morfeemit ovat merkitykseltään abstraktimpia ja niillä osoitetaan kieliopillisia merkityksiä, jotka hahmottavat sisältösanojen suhteita. Näitä morfeemeja muodostuu vaikeammin lisää, vaikkakin esimerkiksi adverbit ovat poikkeus. Adverbien lisäksi muun muassa pronominit, apuverbi *olla*, pre- ja postpositiot, konjunktiot ja konnektiivit sekä sidonnaiset morfeemit ovat kieliopillisia morfeemeja. (Shore 2020: 60–61, 547.)

Leksikaalinen eli sanastollinen koheesio on teema- ja informaatorakenteelle läheinen ilmiö, sillä se muodostuu samojen sanojen tai samaan sana- tai merkityskenttään kuuluvien sanojen toistumisesta (Ranta 2007: 63). Leksikaalisesta koheesiosta käytetäänkin myös nimitystä merkityskoherenssi (esim. Karlsson 2008: 242–248). Leksikaaliset sidokset ovat sisältömorfeemeja, jotka kytkeytyvät tekstissä aiemmin sanottuun. Leksikaalisten sidosten kaikki osapuolet ovat semanttisesti itseriittoisia, mikä tarkoittaa sitä, että niillä on myös tekstin ulkopuolisessa maailmassa oma tulkintansa. Leksikaalinen sidossana ei siis itsessään ole tulkittavissa sidokseksi vaan vaatii laajemman tekstin tarkastelun. Kieliopilliset sidokset eroavat leksikaalisista juuri siinä, että niiden

tulkinta on aina riippuvainen tekstikontekstista. Esimerkiksi *hän* voi siis olla kuka tahansa, mutta *siskolle* voidaan antaa tiettyjä rajaavia ominaisuuksia. (2020: 547.)

Halliday ja Hasan (1990 [1976]: 6) nimeävät kieliopillisiksi koheesiokeinoiksi neljä tapausta: referenssi, substituutio, ellipsi ja kytkentä. Kytkeä tosin sisältää myös leksikaalisen koheesion piirteitä, sillä siinä kieliopillinen yksikkö muodostaa sidoksen sisältöyksikköjen välille. Referenssillä tarkoitetaan esimerkiksi viittaamista johonkin tekstissä käytettyyn ilmaukseen tai sanaan mutta myös tekstinulkoisen kontekstin tarkoitteeseen. Tämä tehdään usein pronomilla tai muulla pro-sanalla² tai komparaatio- eli vertailuilmauksella. (Ranta 2007: 65.) Viittaamisen eli referenssin yläkäsite on deiksis, joka käsittää sekä tilanteiset eli eksoforiset (esim. puheena olevan esineen näyttäminen sanoen *tämä*) että tekstuaaliset eli endoforiset viittaukset. Tekstinsisäiset viittaukset jaetaan tekstissä taaksepäin suuntautuviin anaforisiin viittauksiin ja eteenpäin suuntautuviin kataforisiin viittauksiin. (Shore 2020: 550–551.)

Myös substituutiolla on kyse viittaamisesta, mutta siinä missä referenssillä viitataan tarkoitteeseen, substituutio viittaa johonkin tekstissä esiintyvään kielenainekseen (2007: 65). Ellipsissä lauseen välttämätön syntaktinen osa jätetään pois, sillä lause on ymmärrettävissä pelkän edeltävän tekstinkin perusteella (esim. *Tuntematon mies tunkeutui kerros-talo-asuntoon ja Ø ampui useita laukauksia Tampereella.* Ø-merkki osoittaa syntaktisen aukon.) (2020: 574–575.) Kytkenässä osoitetaan tietynlaisella konnektiivivalinnalla se, miten tekstinosat ovat tulkittavissa suhteessa toisiinsa. Konnektiivit ovat sidostavia sanoja ja kuuluvat konjunktioiden ohella partikkelikategoriaan nimeltä konnektorit. Konjunktiolla tehty sidonnat on ollut tapana jättää kytkennän ulkopuolelle, sillä konjunktiolla muodostetaan tavallisesti lauseista lausekomplekseja eli niillä on lausekomplekseja rakentava eikä sidostava tehtävä. Kerron seuraavassa alaluvussa konnektoreiden tehtävistä tarkemmin.

3.2.2 Konnektorien funktioista

Konnektiivit ja konjunktiot ovat partikkeleita eli taipumattomia tai osittain taipuvia sanoja. Ne muodostavat yhdessä partikkelien alaryhmän nimeltä konnektorit. (Shore 2020: 80.) Vaikka tutkimukseni kohteena ovat konjunktiot, käsittelen siis seuraavaksi koko konnektorijoukon funktioita ja merkityksiä. Paitsi että konjunktiota käytetään toisinaan konnektiivimaisesti, ne kantavat osittain

² Pro-sana on yhteisnimitys pronomineille, proadverbeille ja proadjektiiveille. Proadverbeilla (esim. *täällä, miten*) ja proadjektiiveilla (esim. *tuollainen, minkälainen*) on pronominikanta ja pronomimainen merkitys (VISK § 715).

myös samoja merkityksiä. On siis perusteltua ottaa katsaus koko konektorien sanaluokkaan, jotta konnektiivien ja konjunktioiden erot ja yhtäläisyydet hahmottuvat selkeästi.

Konnektiivit ovat partikkeleita, joilla ei ole kiinteää paikkaa lauseessa ja joilla sidotaan tyypillisesti lauseita ja virkkeitä toisiinsa. Konnektiivi voi siis liittyä mihin tahansa kohtaan osaksi lausetta ja se voi kytkeä toisiinsa laajempiakin tekstinosa, kuten kappaleita. Konnektiiveilla on siis kohesiivinen tehtävä kytkennän muodostuksessa (ks. aiempi alaluku). Konjunktioilla sen sijaan on kiinteä paikka välittömästi toisen kytkettävän elementin edellä eli lauseen alussa. Konjunktioit toimivat lausekomplekseja rakentavassa funktiossa. Lausekompleksi on rakenteellinen yksikkö, jossa kaksi tai useampi lause on liittynyt toisiinsa. Vaikka konjunktioit ovat erontekona konnektiiveihin siis rakenneosia, on niilläkin lisäksi lauseita toisiinsa suhteuttava tehtävä. Konjunktioiden ja konnektiivinen ero ilmenee siis ennen kaikkea syntaktisesti. (VISK § 820.) Joitakin perinteisesti konjunktioiksi luokiteltuja sanoja on kuitenkin mahdollista käyttää konnektiivimaisesti, kuten *mutta* virkkeen alussa. (Shore 2020: 80, 577–579.)

Jorma Vuoriniemi (1973: 170–171) jakaa konektorit vielä kahtiajakoa hienojakoisemmin kuuteen tyyppiin: rinnastaviin ja alistaviin virke- ja postpositiokonnektiiveihin sekä rinnastus- ja alistuskonjunktioihin. Käsittelen rinnastusta ja alistusta tarkemmin seuraavassa alaluvussa lausekompleksien yhteydessä. Tiivistettäköön näiden ero tässä kohtaa lainaamalla Tieteen termipankin määritelmiä: rinnastus on “*samassa syntaktisessa asemassa olevien yksikköjen kytkeminen yhteen*”, alistuksessa “*kielellinen yksikkö - tyypillisimmin lause - on toisen osa ja siitä riippuvainen*” (2.8.2021: *Kielitiede:rinnastus*. [Tarkka osoite: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:rinnastus>]) (2.8.2021: *Kielitiede:alistus*. [Tarkka osoite: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:alistus>]).

Konnektiiveilla Vuoriniemi (mts. 171) näkee olevan kahdenlaisia tehtäviä: ne toimivat liitoksina tekstissä eksplisiittisesti ilmaistujen sisältöjen välillä tai suhteuttavat tekstinulkoiseen todellisuuteen implisiittisten kytkösten kautta. Virkekonnektiivit liittävät tavallisesti peräkkäisiä virkkeitä ja niiden osia toisiinsa, kun taas postpositiokonnektiivit toimivat lauseensisäisinä suhteuttajina. Esimerkiksi rinnastavan virkekonnektiivin *lisäksi* synonyyminä voi hahmottaa postpositiokonnektiivin (*x:n*) *ohella*, joiden funktioit kuitenkin eroavat siinä, mitä tekstinosa se suhteuttavat toisiinsa. Samaan tapaan alistava virkekonnektiivi *sen vuoksi* suhteuttaa virkkeitä, kun taas vaikkapa *sateen vuoksi* on lauseensisäinen suhteutus.

Konjunktioit asettuvat Vuoriniemen mukaan eri tasolle kuin sen liittämät rakenteet. Syntaktisesti siis konjunktioita ei lueta lauseenjäseniksi, vaan lauseiden ja sen osien liitoksiksi (mts. 216.) Rinnastuskonjunktioit nimensä mukaisesti rinnastavat lauseita ja lauseenosia toisiinsa. Niiden vaikutusala ulottuu siis laajimmillaan lausekompleksiin tai toisin sanoen virkkeeseen.

Alistuskonjunktiosta todetaan, että niiden muodostaman alistavan suhteen luonne ei ole kieliopilliseksi totuudeksi selostettavissa. Sen sijaan kukin alistuskonjunktiolla luotu suhteutus vaatii aina tilanteisen, kontekstiin sidotun katsauksen.

Konjunktiot on tyypillisesti esitetty listoina sen mukaan, onko kyseessä rinnastus- (*ja, sekä, sekä – että, mutta, sillä, tai, vaan, vai, joko – tai, eli, elikkä*) vai alistuskonjunktio (*kun, ennen kuin, koska, jos, mikäli, kunhan, vaikka, jotta, että*) (Shore 2020: 470, 475). Vuoriniemi huomauttaa, ettei *sillä*-konjunktion sijoittaminen rinnastuksen piiriin ole syntaktisesti eikä semanttisesti perusteltua. Tämä onkin mielestäni kieliopissamme selvä epäkohta, sillä *sillä*-konjunktio on havaintojeni mukaan yleisimmin käytetty sekä syntaktisesti että semanttisesti *koska*-alistuskonjunktion tavoin.

Puhuminen suhteuttamisesta tai edes rinnastamisesta ja alistamisesta ei vielä paljasta konnektorien kantamia merkityksiä. Shore (2020: 397–400) antaa konnektiiveille myös nimityksen tekstuaaliset adverbialit ja esittelee näiden erilaisia tehtäviä, jotka valottavat samalla niiden sisältämiä semanttisia elementtejä. Additiiviset eli lisäävät konnektiivit (esim. *lisäksi, myös*) muodostavat tekstin osien välille *ja*-suhteen. Kuten sanottua, *ja*-sanaa on pidetty konjunktiona, mutta virkkeen alkuisena sen voi tulkita myös additiiviseksi konnektiiviksi. Appositionaalisilla konnektiiveilla (esim. *nimittäin, esimerkiksi*) aiemmin sanottu ilmaistaan toisin tai sitä havainnollistetaan. Summatiivisiin konnektiiveihin (esim. *kaiken kaikkiaan, tiivistettynä, loppujen lopuksi*) luetaan sellaiset ilmentymät, joissa edellä esitetylle tehdään jonkinlainen yhteenveto.

Enumeratiiviset konnektiivit ilmaisevat järjestystä (esim. *ensinnäkin, toisekseen, kolmanneksi jne.*). Verifioivat konnektiivit (esim. *itse asiassa*) ovat merkitykseltään todentavia tai vahvistavia suhteessa aiemmin kerrottuun. Sivuuttavat konnektiivit kantavat muun muassa merkityksiä “*oli miten oli*” tai “*miten vain*” eli niillä tehdään eräänlainen aiemman ohittava siirtymä seuraavaan asiaan. *Itse asiassa* voi olla myös sivuuttava konnektiivi. Kontrastoivat eli vertailevat konnektiivit on mahdollista jakaa vielä täsmällisempiin alakategorioihin. Adversatiivisilla korostetaan eroja (esim. *toisaalta, sitä vastoin, puolestaan*). Konjunktiosta *mutta* kantaa jokseenkin samoja merkitystä, mutta tulkintani mukaan neutraalimpana. Kontrastoivia ovat myös korrektiiviset eli korjaavat konnektiivit (esim. *päinvastoin*), joita taas konjunktiosta vastaa pitkälti *vaan*-sana. Kolmas kontrastoivien alaryhmä koostuu konsessiivisista eli myönnytystä ilmaisevista konnektiiveista (esim. *kuitenkin, siitä huolimatta*) ja niitä vastaavaksi konjunktioksi voi tulkita sanan *vaikka*. Konsessiivisia konnektiiveja käytetään silloin, kun kytetään toisiinsa sellaisia tekstin osia, joiden suhde on jollain tapaa odottamaton. (mts. 400–403.)

Kausaaliset konnektiivit (esim. *siispä, niinpä*) asemoituvat muodostamaan syy-, seuraus-, päätelmä-, tai perustelusuhteen tekstin osien välille. Kausaalisuutta ilmaistaan myös *koska*-konjunktiolla. Konditionaalisilla konnektiiveilla (esim. *siinä tapauksessa, muuten*) ilmaistaan ehtoa.

Viimeinen Shoren esittämä konnektiivijoukko on temporaalis-sekventiaaliset konnektiivit ja niiden tehtävä on ilmaista (ajallista) järjestystä, kuten myöhempää tai aiempaa ajankohtaa, samanaikaisuutta tai loppua. (mts. 403–406.)

Olen sivunnut edellä muutamien konjunktioiden funktioita ja merkityksiä, kun ne ovat hahmottuneet konnektiivien käytön vastineiksi. Konjunktioilla yhdistetään siis lauseita eli muodostetaan lausekomplekseja, joskin joitakin konjunktioita käytetään myös lauseensisäisesti. Esimerkiksi *ja* voi yhdistää jopa niinkin pieniä yksikköjä kuin morfeemeja (*sisä- ja ulkopelit*). (2020: 467.) Seuraavassa alaluvussa esittelen konjunktioita nimenomaan niiden päätehtävän eli lausekompleksien rakentamisen näkökulmasta. Laajennan samalla näkökulmaa niiden funktioihin samaan tapaan kuin edellä esittelin konnektiivien osalta.

3.2.3 Funktionaalisesta lauseopista kohti lausekomplekseja

Vaikka funktionalismi on ollut pitkään diskurssitutkimuksessa käytetty lähestymistapa, lauseopissa se on sen sijaan suhteellisen uusi tulokulma. Pioneerina suomenkielisessä tutkimuksessa voidaan pitää jo aiemmin tutkielmassa sivuttua Susanna Shoren (2020: 40–42, 104) tuoretta tutkimusta aiheesta. Funktionaalisessa lauseopissa ydinajatuksena on se, että lauseessa tehdään useita asioita samanaikaisesti. Konjunktiot liittävät tyypillisesti lauseita toisiinsa ja koskevat näin lause- tai virkekomplekseja, jotka jätetään lauseopin ulkopuolelle. Shore käsittelee lauseopin teoksessaan kuitenkin myös lausetta pienempiä ja laajempia kokonaisuuksia funktionalismin hengessä operationalisoimalla metafunktion käsitteen tutkittaviin ilmiöihin. Näillä laajemmilla kokonaisuuksilla tarkoitetaan muun muassa lausekomplekseja. Hahmottelen seuraavaksi lausekompleksien rakentumista konjunktioiden avulla ja erittelen ohessa konjunktioiden kantamia merkityksiä. Ennen lausekompleksiin syventymistä on kuitenkin otettava askel taaksepäin ja selvitettävä vielä, miten SF-teoria tyypittelee lausekompleksien konjunktioita suurempia rakenneosia eli lauseita.

Perinteisen kieliopin väite-, kysymys- ja käskylauseet nimetään SF-kieliopissa deklaratiivi-, interrogatiivi- ja imperatiivilauseiksi. Vuorovaikutuksellisen funktionsa vuoksi niitä nimitetään lisäksi kattotermillä interaktiiviset lausetyypit. Deklariatiivilauseen ytimenä on persoonassa ja tempuksessa taipuva aktiiviverbi tai tempuksessa taipuva passiiviverbi. Polaarisen interrogatiivilauseen eli vaihtoehtokysymyslauseen alussa on *-kO*-partikkelinen sana, sisältöinterrogatiivilause alkaa *mikä-* tai *kuka-*pronominilla. Imperatiivilause alkaa tavallisesti verbillä, joka on toisessa persoonassa (*tee, tehkää; mene, menkää*). Monikon ensimmäinen persoona

on vanhahtava (*tehkäämme, menkäämme*) ja sen tilalla käytetään luontevammin passiivia (*tehdään, mennään*). (Shore 2020: 250–251.)

Lausekompleksit ovat toisiinsa liittyvien lauseiden kokonaisuus ja tekstissä siis usein virke. Lausekomplekseja on tavallisesti lähestytty rinnastus-alistus-kahtiajaon kautta. Rinnastuksessa toisiinsa liittyvät lauseet ovat syntaktisesti tasavertaisia eikä toista lausetta pidetä toisen osana. Alistuksessa sen sijaan erotetaan päälause eli kompleksin syntaktinen ydin sekä sille alisteinen sivulause. Sivulause on siis päälauseesta tai jostakin sen osasta riippuvainen eikä voi siksi esiintyä itsenäisesti. (2020: 464–465.) Funktionaalisesti lausekomplekseja luokitellaan monipuolisemmin mutta käsitys rinnastuksesta ja alistuksesta säilyy mukana, vaikkakin uusin termein. Esittelen seuraavaksi funktionaalisesta näkökulmasta eri lausekompleksityypit, jotka eivät tosin ole tarkkarajaisia joukkoja vaan sisältävät osittain päällekkäisyyttä. Jaottelu on kuitenkin suuntaa antava ja selventää myös konjunktioiden käyttöyhteyksiä.

Parataksisella ja hypotaksisella viitataan lausekomplekseihin, joissa suhteutetaan toisiinsa kaksi ulko- ja/tai sisäistä maailmaa representoivaa tilannetta. Funktionalismissa parataksis on rinnastuksen synonyymi, hypotaksis taas eräs alistuksen alakategorioista. Parataksisessa lauseita nimitetään aloittavaksi (1) ja jatkavaksi lauseeksi (2) ([1] *Korona tuli* [2] *ja maailma sulkeutui*). Konjunktio luetaan osaksi jatkavaa lausetta, vaikkakaan se ei kuulu osaksi sen representatiivista merkitystä vaan osoittaa lauseiden välistä suhdetta. Parataktinen lausekompleksi voi olla myös konjunktioton eli asyndeettinen. Tällöin lauseet kuuluvat tekstissä samaan virkkeeseen.

Rinnastuskonjunktioiden perusermerkitykseksi hahmottuu siis jatkavan lauseen merkitseminen. Lisäksi joidenkin rinnastuskonjunktioiden semanttisia tehtäviä voi eritellä tarkemmin (vrt. konnektiivit). Additiivisia eli lisääviä konjunktioita ovat *ja, sekä* ja *sekä – että*. Näistä neutraalein on *ja*, kahdella muulla on lausekompleksin osia korostava ja/tai erottava funktio. *Mutta* ja *vaan* ovat kontrastoivia ja *mutta* edelleen usein adversatiivinen eli eroja korostava tai konsessiivinen eli myönnytystä ilmaiseva ja *vaan* edelleen korrektiivinen eli korjaava. *Tai-* ja *vai-*konjunktiot ovat disjunkttiivisia eli vaihtoehtoja esittäviä. *Joko – tai* -konjunktio pari voi olla disjunkttiivinen, korostava tai erotteleva. Konjunktio *eli* on appositionaalinen: aloittavaa lausetta muotoillaan toisin sanomalla asia toisin tai havainnollistetaan sitä. *Sillä*-konjunktio on kausaalinen eli sillä esitetään syy tai perustelu, samaan tapaan kuin kausaalilla *koska*-alistuskonjunktioilla. Loogisempi sijoitus *sillä*-sanalle olisikin alistuskonjunktioiden luokka, minkä jo aiemmin totesin. (mts. 466–472.)

Hypotaksis koostuu hallitsevasta lauseesta ja adverbiaalilauseesta eli perinteistä kielioppia mukaillen pää- ja sivulauseesta, joista jälkimmäisenä mainittu on syntaktisesti riippuvainen päälauseesta. Adverbiaalilauseesta johdettuna Shore käyttää alistuskonjunktioista nimitystä adverbiaalikonjunktio. Käytän itsekin jatkossa myös tätä termiä. Niin ikään perinteisen kieliopin

mukaan adverbiaalilause on syntaktisesti päälauseen adverbiaali³. Adverbiaalilause edustaa siis myös hallitsevan lauseen kanssa samaa interaktiivista lausetyyppiä. Esimerkiksi hallitsevan lauseen ollessa interrogatiivi- eli kysymyslause, myös riippuva lause edustaa interrogatiivisuuden alaa. Hypotaksiksessa alisteisen suhteen lisäksi eräs tuntomerkki on se, että lauseiden järjestyksen voi vaihtaa ilman, että niiden välinen merkitys suuresti muuttuu. (esim. *Tulen kouluun, kun olen terve. / Kun olen terve, tulen kouluun.*)

Järjestystä muuttaessaan on kuitenkin muistettava ottaa tietyt tekstuaaliset seikat huomioon. Esimerkiksi tekstinsisäiset viittaukset tulee muovata sellaisiksi, että informaatorakenne säilyy (esim. *Risto tulee juhliin, jos siellä on tarjolla kakkua > Jos juhlissa on tarjolla kakkua, Risto tulee sinne*) ja muistettava viskurilaki. Viskurilain mukaan on luontevampaa sijoittaa raskaat osat kompleksin loppuun (Hakulinen & Karlsson 1995 [1979]: 303). Käytännössä myös tällä viitataan uuden tai uutuusarvoisen tiedon sijoittamiseen lausekompleksin päätteeksi.

Adverbiaalikonjunktioina toimivat tyypillisesti *kun, ennen kuin, koska, jos, mikäli, kunhan, vaikka, jotta, että* (merkityksessä 'jotta') ja *kuten* sekä *kuin* ja *kunnes*. Viimeisenä mainitut poikkeavat muista adverbiaalikonjunktioista siinä, että niillä muodostetuissa lausekomplekseissa paikkojen vaihtaminen ei onnistu. Niiden tulkitsemista adverbiaalikonjunktioiksi puoltaa kuitenkin se, että myös *kunnes-* ja *kuin-*lauseet ovat riippuvaisia hallitsevan lauseen interaktiivisesta lausetyypistä.

Kuten todettua, adverbiaalilauseet muistuttavat adverbiaaleja. Niinpä myös niiden funktioissa on yhtäläisyyksiä. *Kun-*, *ennen kuin-*, ja *kunnes-*lauseet ovat tavallisesti temporaalisia eli aikasuhdetta ilmaisevia. *Kun-*konjunktio voi myös hahmottaa *koska-*konjunktin kaltaiseksi kausaaliseksi eli syytä ilmaisevaksi sanaksi. Ehtoa ilmaisevia konditionaalisia lauseita ovat *jos-*, *mikäli-* ja *kunhan-*konjunktioilla alkavat adverbiaalilauseet. *Jotta* ilmaisee finaalisuutta eli tarkoitusta, *vaikka* konsessiivisuutta eli myönnytystä. *Kuin-*lause muistuttaa *kuin-*lauseketta (*kaunis [kuin kukka]*) ja sillä vertaillaan hallitsevaa lausetta kuvitteelliseen tai epätodelliseen tilanteeseen.

Eräät, etenkin epämuodollisissa teksteissä esiintyvät puhekieliset adverbiaalilauseet, vaikuttavat itsenäisiltä mutta ilmentävät vielä jonkin verran adverbiaalisuuden ominaisuuksia. Näitä nimitetään (interpersoonaisiksi) kommentoiviksi adverbiaalilauseiksi. Näissä kirjoittaja ilmaisee enemmän tai vähemmän selkeästi oman suhtautumisensa hallitsevassa lauseessa sanottuun (esim. *Hän muuttaa takaisin joulukuussa, jos nyt olen ymmärtänyt oikein.*). Kommentoiva adverbiaalilause voi sijaita missä tahansa kohdassa lausekompleksia. Kommentoivat adverbiaalilauseet voidaan merkitä pilkun sijaan myös ajatusviivalla tai suluilla. Joskus myös piste on mahdollinen, jolloin kyseessä on irrallinen adverbiaalilause. Tällöin kyseessä on usein tyylittely tai dramatisointi (esim.

³ Adverbiaali on täydennys tai määrite, jolla ilmaistaan mm. ajankohtaa, kestoa, toistuvuutta, paikkaa, tilaa, tapaa, välinettä, keinoa, syytä tai ehtoa. (VISK § 959)

*Piinaavan tunnelman aistii koko sirkusyleisö, ja minäkin huomaan pidättäväni hengitystäni. Taiteilija on tehnyt tempun satoja kertoja, minkä ajatteleminen helpottaa jännitystäni. **Kunhan vain ei satu vahinkoa.***) (mts. 468–478.)

Kolmas lausekompleksi on nimeltään projektio. Projektiossa kyseessä on metapresentaatio eli kielellinen presentaatio representoidaan kehyslauseen kautta. Valottakoon esimerkki tätä: *huomenna sataa vettä* on niin kutsuttu ensimmäisen asteen presentaatio, jota voidaan täsmentää esimerkiksi kehyslauseella *sääennustus kertoi*, joka taas hahmottuu toisen asteen presentaatioksi. Lausekompleksissa *Sääennustus kertoi, että huomenna sataa vettä* ensimmäistä nimetään projisoivaksi eli kommunikaatio- (ääneen ilmaistu) tai mentaaliseksi (ajateltu/tunnettu) kehyslauseeksi ja jälkimmäistä projisoiduksi eli kehystetyksi lauseeksi. Projisoivalla lauseella kirjoittaja siis ilmaisee kenen ääneen tai mihin tietolähteeseen projisoitu lause perustuu. Projektio kantaa usein intersubjektiveja merkityksiä, sillä kehyslauseella kirjoittaja tuo ilmi toisia ääniä tai omaa suhtautumistaan projisoituun lauseeseen. (mts. 480–481.)

Projektio on lausekomplekseja monialaisempi ilmiö ja voidaan puhua erilaisista projisoitavista ja projisoiduista ilmauksista. Projektioiksi luettavia lausekomplekseja ovat suora ja epäsuora esitys sekä näiden välimuodot. Lisäksi epämuodollisissa yhteyksissä käytetty puhekielimäinen *että*-konjunktion käyttö voidaan lukea projektioksi. Suorassa esityksessä projisoitu ja projisoitava lause erotetaan ortografisesti käyttämällä lainausmerkkejä tai ajatusviivaa sekä kaksoispistettä tai pilkkua. Deiktiset elementit (kuten pronominit ja muut viittaussuhteet) esitetään kuuluvaksi lainauksen sisäiseen tilanteeseen.

Epäsuorassa esityksessä deiktiset elementit taas esitetään kirjoittajan näkökulmasta: *Mummi valitti, että hänellä oli ollut edellisenä päivänä läkähdyttävän kuuma.* (Vrt. Suora esitys: *Mummi valitti: "Minulla oli eilen läkähdyttävän kuuma"*.) Epäsuorassa esityksessä kehys- ja kehystetty lause liittyvät toisiinsa tavallisesti *että*-konjunktiolla. Jos projisoituna on sisältöinterrogatiivilause, liitetään se *mikä*- tai *kuka*-pronominilla. Myös jotkin *kun*- ja *jos*-lauseet voidaan tulkita projisoiviksi lauseiksi (esim. *Herra kysyi, jos minulla olisi hetki aikaa keskustella hänen kanssaan*). (mts. 482–483, 487–488, 492–493.)

Suoran ja epäsuoran esityksen välimuotoa kutsutaan sekaesitykseksi. Osittaisessa suorassa esityksessä epäsuoran esityksen seassa on lainausmerkein merkitty sana tai jaksokauske. Epäselvempiä tapauksia ovat sellaiset, joissa on suoraa lainausta ei ole merkitty lainausmerkein tai ajatusviivalla. Näissä projisoidun osuuden tunnistaa kuitenkin usein muista välimerkeistä ja kehyslauseesta. (mts. 494–495.)

Kirjoituksessa *että*-konjunktiota käytetään siis erottamaan lausekompleksin osat epäsuorassa esityksessä. Puhekielessä myös suoran esityksen yhteydessä *että* on yleisesti käytetty ja siirtyy sieltä

toisinaan myös kirjoitettuun kieleen epämuodollisiin tekstilajeihin (esim. *Siinä kohtaa mä huusin sille, että ole hiljaa*). Tässäkään suoraa lainausta ei siis eroteta lainausmerkeillä tai ajatusviivalla, vaan mukaillaan rakenteellisesti epäsuoraa lainausta. (mts. 497–498.)

Neljänneksi lausekompleksityypiksi voidaan hahmottaa sellaiset rakenteet, joissa alisteinen lause liittyy päälauseen lausekkeeseen eikä koko lauseeseen. Päälause on tällöin nimeltään matriisilause. Sivulause on joko *että*-lause, interrogatiivilause, *kuin*-lause tai relatiivilause. Lausekkeeseen liittyvä alisteinen lause voi myös olla itse lausekompleksi, jolloin kokonaisuudesta tulee moniosainen lausekompleksi. Esimerkiksi lausekompleksissa *hän kumosi [väitteen, || että yritys on kiertänyt veroja || ja tehnyt laittomia palkkauksia ||]* pystyviivat erottavat lausekompleksin kolme lausetta toisistaan. Alleviivattu osuus on lauseke, johon sivulause liittyy. Matriisilause on osuus, joka jää hakasulkeiden ulkopuolelle. *Että*-konjunktioon voi myös liittyä sana *se* (*Yhä useampi kokee työssään sellaista painetta, että se tuntuu fyysisinä vaivoina*). (mts. 501–504.) Matriisilauseesta ja sivulauseesta koostuvat myös lausekompleksit, joissa sivulause toimii lauseenjäsenenä tai lauseenjäsenen tilalla. Alisteisena lauseena voi tällöin olla (*se* +) *että*-lause, interrogatiivilause, relatiivilause tai *että*-lausetta vastaava adverbiaalilause. Nämä muodostavat viidennen lausekompleksityypin. (mts. 515–531.)

Muita lausekomplekseja ovat vielä edellistä lausetta kommentoivat *mikä*-lauseet eli *mikä*-kehyslauseet (*Tämä tapahtuu usein, mikä ei tietenkään ole huono asia*) ja parenteettiset lauselisäykset. Parenteettiset lauselisäykset muistuttavat sekä kommentoivia *mikä*-lauseita että kommentoivia adverbiaalilauseita. Ne ovat asyndeettisiä eli konjunktioittomia ja sijoittuvat lausekompleksin keskelle. Kirjoituksessa parenteettiset lauselisäykset merkitään ortografisesti pilkulla, sulkeilla tai ajatusviivoilla (*Tämä on melko haastava laji – en siis yritä luoda paineita – jos vertailee toisiin taistelulajeihin*). (mts. 531–532.)

3.3 Analysointimenetelmä

Olen tässä pääluvussa esitellyt tutkimukseni teoreettista viitekehystä ja pyrkinyt taustoittamaan seuraavassa pääluvussa tehtävää analyysiäni mahdollisimman monesta näkökulmasta. Teoreettisen viitekehýkseni kantavana lähestymistapana näyttöytyy systeemis-funktionaalinen teoria. SF-teoriaan tiivistyy kaksi näkemystä: yhtäältä kielisysteemistö ja kielen käyttö nähdään olevan jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään, ja toisaalta kielen käytön ytimenä on ajatus siitä, että se on toimintaa. Kielisysteemistö ja kielen käyttö suhteutetaan toisiinsa metafunktio-termin avulla. Metafunktiot

kuvastavat konkreettisia kielellisiä tekoja systeemin tasolla. Representatiivisella metafunktiolla representoidaan maailmaa, interpersoonaisella metafunktiolla viitataan kielen sosiaaliseen ja suhtautumista osoittavaan aspektiin ja tekstuaalinen metafunktio koskee kielen rakennetta ja kielioppia (2020: 41–42).

Esittelin myös tulokulmia koherenssin ja inkoherenssin käsitteisiin, joita aineistostani tulkitsen. Koherenssin osatekijää, koheesiota eli tekstin sidosteisuutta kuvasin myös seikkaperäisesti. Totesin, että konnektorit suhteuttavat lauseita ja lauseenosia toisiinsa, mutta vain konnektiiveilla on sidostava tehtävä (koheesiokeino nimeltä kytkentä), konjunktioilla taas muodostetaan lauseista lausekomplekseja eli niillä on lausekomplekseja rakentava tehtävä. Erittelin myös konnektorien semanttisia tehtäviä, joita nimitin yksinkertaisesti funktioiksi.

Kuten todettua, systeemis-funktionaalinen teoria kuuluu diskurssitutkimukseen, joka voidaan käsittää kaiken kielen käytön tutkimisen yläkategoriaksi. Diskurssitutkimuksen laaja haarauma on tekstintutkimus, jota myös oma tutkimukseni edustaa, sillä koherenssin tutkiminen lukeutuu tekstianalyttiseen tutkimuskenttään. Koherenssi on kattokäsite, jonka tutkimuksen puitteissa voi tarkastella muun muassa genreen ja intertekstuaalisuuteen liittyviä ilmiöitä. Koska koherenssi on tekstin funktionaalista ja sisällöllistä järjellisyttä suhteessa kontekstiinsa, kytkeytyy se paitsi kaikkialle tekstiin, myös tekstinulkoisiin elementteihin. (Virtanen & Hiidenmaa 2020: 845). Niinpä käsitteen avulla on mahdollista tutkia tekstistä melkein mitä tahansa kielen ilmiötä. Omassa analyysissäni tulkitsen koherenssin ja inkoherenssin rakentumista konjunktioiden ja lausekompleksien näkökulmasta.

Tekstintutkimus on tyypillisesti laadullista, sillä tutkimuksen kohteena ovat kontekstiin sidottavat merkitykset. Laadullisessa tarkastelussa voi kuitenkin olla mukana määrällisiä elementtejä, kuten kielenpiirteiden esiintymismäärien laskemista. (mts. 839–840.) Näin rakentuu myös oma analyysini. Kvalitatiivisessa tarkastelussa keskityn tulkitsemaan konjunktiorakenteilla tuotettua koherenssia ja inkoherenssia. Vaikka konjunktioita ei koheesion piiriin luettaisikaan, näen niiden vaikuttavan muilla tavoin koherenttiin/inkoherenttiin tulkintaan. Kuten todettua, koherenssi ei ole vain sidoksisuutta vaan myös muun muassa tekstin luettavuutta, ymmärrettävyyttä, loogisuutta ja järkeenkäypyyttä. Konjunktioiden käyttö koherenssina ja inkoherenssina on analyysini ydin, jota konkreettisin aineistoesimerkein hahmotan.

Konjunktioiden käytöstä eritellään ensinnäkin mahdollisuuksien mukaan sitä, missä funktiossa eli merkityksessä niitä käytetään (esim. kontrastoivasti tai summatiivisesti), jos näen funktioilla olevan vaikutusta koherenssiin. Toisekseen tutkin, mitä kielen metafunktiota aineistossani oleva konjunktioiden käyttö kussakin tapauksessa ilmentää. Kolmanneksi tyypittelen lausekomplekseja siinä määrin kuin niiden laatu kytkeytyy koherenssiin tai inkoherenssiin. Osassa tapauksista pyrin

lisäksi kertomaan, miten inkoherentiksi tulkitun ilmaisun voisi muokata toisenlaisella konjunktiovalinnalla koherentiksi.

Kvantitatiivisen osan analyysissäni muodostaa tiettyjen konjunktioiden käyttötaajuuden tarkasteleminen sekä lausekompleksien pituuden havainnointi. Pohdin myös sitä, kuinka moni aineistoteksteistä on kokonaisuutena koherentti/inkoherentti. Näitä kvantitatiivisia havaintoja teen sekä analyysissä (lausekompleksien pituus), analyysin yhteenvedossa (konjunktioiden käyttötaajuus) että lopun pohdinnassa (tekstien kokonaiskoherenssi). Todettakoon myös, että määrällinen tarkasteluni on kuitenkin karkeaa ja laskennallisen lähestymistavan ja numeraalisen ilmaisun sijaan käytän määrää ja kokoa kuvastavia adjektiiveja. Perusteluni tällaiselle menettelylle on se, että täsmällisten lukujen antaminen on virhealttiimpaa kuin verrattain summittaisten sanallisten ilmausten käyttäminen.

Teen analyysin käymällä tekstejä systemaattisesti yksi kerrallaan läpi ja kirjaamalla havaintojani ylös luoden niistä samalla kategorioita. Funktionaalinen lähestymistapa tutkittavaan kohteeseen kulkee koko ajan ohessa mukana keskeisimmin siten, että tyypittelyssä hyödynnetään SF-teorian terminologiaa. Kutakin havaintoa todentamaan on liitetty esimerkkikatkelma aineistotekstistä. Analyysin valmistumista osoittavaksi merkiksi hahmotan saturaatiopisteen eli kohdan, jossa lisää tekstejä analysoimalla ei analyysi enää järkevästi laajentuisi (ks. s. 12–13).

4 KONJUNKTIOIDEN KÄYTTÖ KOHERENSSINA JA INKOHERENSSINA

Tutkin seuraavassa analyysissäni aineistoa, joka koostuu 2002–2004 syntyneiden ammattioppilaitoksen opiskelijoiden äidinkielen kurssikirjoitelmista. Tutkimuskysymyksiäni kerraten tarkastelen ensinnäkin, mitä konjunktioita ammattikoululaiset käyttävät teksteissään, missä funktiossa niitä käytetään ja mitä metafunktiota niiden voi nähdä ilmentävän. Funktioilla viitataan konjunktioiden konkreettisemmän tason tehtäviin, kuten kontrastoivuuteen tai summatiivisuuteen erotuksena astetta abstraktimmalle tasolle hahmottuvista metafunktioista. Toisekseen tutkin, miten ja millaisia lausekomplekseja konjunktioilla rakennetaan. Kolmanneksi selvitän, miten konjunktioiden käytöllä luodaan yhtäältä koherenssia ja toisaalta inkoherenssia. Viimeisin, koherenssia ja inkoherenssia käsittelevä tutkimuskysymys, on se, jonka mukaisesti analyysi rakentuu.

Esittelen aluksi konjunktioiden koherenttia käyttöä. Kuvaan siis tapauksia, joissa konjunktiorakenne on tulkittavissa koherenssia luovaksi elementiksi. Tämän jälkeen otan päinvastaisen näkökulman ja kuvaan tilanteita, joissa olen tulkinnut konjunktioiden käytön inkoherentiksi. Näistä muutamien tapausten osalta on myös melko suoraviivaisesti kerrottavissa, miten konjunktiorakennetta muokkaamalla ilmaisusta saisi koherentin, mitä analyysissäni sitten teenkin. Myös inkoherenssin osalta luon kategorioita ja tyypittelen tapauksia. Kaikista havainnoista on liitetty mukaan esimerkkikatkelma.

Esimerkeissä on mukana myös lausekomplekseja, jotka on muodostettu muulla tavoin kuin konjunktioilla, sillä osa tapauksista vaatii havainnollistukseen laajemman aineistonäytteen ja enemmän ympäröivää tekstiä mukaan. Tällaisia ovat muun muassa matriisilauseeseen liittyvät relatiivilauseet, jotka alkavat tyypillisesti *joka-* tai *mikä-*relatiivipronominilla. En kuitenkaan ota näihin sen syvällisempää katsausta, vaan keskityn vain konjunktioiden käyttöön ja niiden rakentamiin lausekomplekseihin. Selkeyden vuoksi esimerkkikatkelmien tarkastelun kohteena olevat konjunktiot on lihavoitu. Aineistonäytteet on numeroitu ja numeroinnin lisäksi niiden perään sulkeisiin on merkitty esimerkkitekstin tekstilaji ja informantin numero (esim. essee 08).

4.1 Konjunktiot koherenssina

4.1.1 Konjunktiot ja tematisointi

Kuten todettua, keskeisin konjunktioiden käyttöyhteys on rakenneosasena lausekomplekseissa, joissa kaksi tai useampi lause muodostaa kokonaisuuden. Lausekompleksi on siis rakenteellinen yksikkö, jonka sisällöllinen tarkastelu vasta selventää, onko se myös semanttisesti hahmotettavissa kokonaisuudeksi. Lauseiden ja lausekompleksien välisiä yhteyksiä on koherenssin tulkitsemiseksi tapana tarkastella tematisoinnin näkökulmasta. Lausekompleksin voi nähdä koherenssia rakentavana elementtinä silloin, kun se sisältämissä lauseissa ja laajemmassa tekstinosassa, johon se kuuluu, toteutuu teema- ja informaatorakenne.

Esimerkissä 1 tuttu tieto on sijoitettu lausekompleksien alkuun ja uusi informaatio loppuun. Lisäksi tekstissä hahmottuu lineaarinen teemaprogressio, jossa teema tulee edeltävästä reemasta ja näin tekstin sisältö etenee loogisesti. Esimerkin lausekomplekseissa *ja*- ja *vaan*-konjunktiolla yhdistetään parataksiksen aloittava ja jatkava lause. *Kun*-konjunktio aloittaa dependentin adverbiaalilauseen. *Ja* toimii additiivisessa, *vaan* korrektiivisessa ja *kun* temporaalisessa funktiossa. Konjunktiot ilmentävät lisäksi tekstuaalista metafunktiota. Myös näistä näkökulmista konjunktioiden käyttö on siis varsin tyypillistä ja luontevaa, eikä ole tulkittavissa inkoherenssiksi.

(1)

*On vaikeaa löytää lajeja, jossa luontaiset kyvyt eivät korostuisi. Tämän takia tarinat, joissa urheilijat, joilla ei ole alussa suuria lahjoja, päättävät jatkaa **ja** jossa heistä tulee parhaita kovalla työllä vetoavat niin paljon meihin. On aina mukava lukea, **kun** joku uhkaa luontoon ja pääsee parhaaksi, ei lahjojensa takia, **vaan** kovan työnsä ansiosta.*

(essee 20)

Myös seuraavassa esimerkissä tematisointi on jo lausekompleksin sisäisesti onnistunut. Informaation määrä lisääntyy luontevasti rinnasteisten ja alisteisten suhteiden kautta. Konjunktiot ovat neutraaleissa tehtävissä ja tekstuaalisessa metafunktiiossa.

(2)

*Minecraftin idea on, **että** kerätään paljon materiaaleja **ja** yritetään tuhota pääpahis, jonka nimi on Ender-lohikäärme. (arvostelu 32)*

4.1.2 Konjunktiot tekstilajin konventioita tukemassa

Tekstilajivastaavuus on eräs keskeisimmistä koherenssia rakentavista elementeistä. Tähän havaintokategoriaan olenkin koonnut ne konjunktioidenkäyttötilanteet, joissa rakennetaan kokemusta tekstilajilleen tyypillisestä tekstistä. Ensinnäkin kaikki aineistoni tekstit kuuluvat asiatekstien luokkaa, jolloin niissä on paitsi noudatettava yleiskielen normeja, niiden on myös lukeuduttava asiatyylisyyden piiriin. Esimerkki 3 on tästä malliesimerkki: konjunktiot on sijoitettu oikein suhteessa lausekompleksin osiin, pilkut ja muut välimerkit ovat oikeilla paikoilla, ja kieli on niin sisällöltään kuin muodoltaankin relevanttia.

(3)

*Minun opiskeluni on vaikea häiritä, **sillä** pystyn keskittymään hyvin, **vaikka** olisi häiriötekijöitä. (raportti 25)*

Tarkemmin rajattuna aineistossani on asiateksteihin kuuluvia, koulukontekstissa yleisiä tekstilajeja, kuten essee, joilla on vielä täsmällisempiä konventioita. Esseen tekstilajille tavanomaista on argumentoiva eli perusteleva tekstityyppi. Seuraavassa esseestä poimitussa esimerkissä tehdään perusteluja lausekomplekseilla, joissa on kausaalissa eli perustelevassa funktiossa toimivat konjunktiot *sillä* ja *koska*. Mielipideteksti taas päättyy tyypillisesti oman kantansa tiivistämiseen, kuten esimerkissä 5. Viimeinen lausekompleksi päättyy *että*-konjunktiolla alkavaan adverbiaalilauseeseen, jossa oma mielipide ilmaistaan yksiselitteisesti.

(4)

*Tulevaisuudessa käytetään pelkästään bitcoineja maksuvälineenä, joka on mielestäni huolestuttavaa, **sillä** nykypäivän valuutat ovat menettämässä paikkansa maailman valuutoiden joukosta. Tämä on huolestuttavaa, **koska** kaikki ei omista bitcoineja ja silloin köyhyys lisääntyy radikaalisti. Maailmassa on muutenkin paljon köyhiä ihmisiä, niin bitcoinin tulo maailman valuutaksi lisäisi köyhyyttä jopa puolella nyky määrään verrattuna. (essee 60)*

(5)

Muistan myös monet kerrat kun luokkalaisillani sekä itselläni oli ongelmia nettiyhteyksien kanssa ja tehtävien palautusten kanssa. Onneksi opettajat olivat

kärsivällisiä sekä ymmärtäväisiä näiden ongelmien suhteen. Olen kuitenkin vahvasti sitä mieltä että etäopiskelu toimii. (mielipideteksti 09)

Juonellisen viihdejulkaisun arvostelussa on syytä kuvata tarina edes pääpiirteissään. Juonen kuvailu hahmottuu deskriptiivisen eli kuvailevan ja narratiivisen eli kertovan tekstityypin välimaastoon. Seuraava esimerkki on poimittu käänteikkään saippuadraamasarjan arvostelusta. Rinnastuskonjunktioilla *tai* ja *ja* jatketaan lausekompleksia ja tuodaan siihen käänteitä aivan kuin sarjan juonessa. Tällainen sisältöä korostava muoto on koherenssia rakentava elementti. Konjunktiot ovat tässäkin tekstuaalisessa metafunktiossa. *Ja* hahmottuu neutraaliksi mutta *tai*-sanalla on myös disjunkttiivinen tehtävä.

(6)

Pihlajakadun kerrostalossa asuu monia perheitä tai he ovat ainakin ennen olleet perhettä ja sen jälkeen eronneet. (arvostelu 20)

Usein lainatut elementit tuottavat vaikeuksia kirjallisessa ilmaisussa; suorassa esityksessä muun muassa välimerkkien ja epäsuorassa esityksessä deiktisten ilmaisujen ja aikamuotojen vuoksi. Epäsuorassa esityksessä kehys- ja kehystetty lause liittyvät toisiinsa tavallisesti *että*-konjunktioilla. (Kommentoivassa) referaatissa luonnollisesti referoinnilla eli epäsuoralla esityksellä on keskeinen tehtävä. Haastavuudestaan huolimatta ilahduttavan monessa tekstissä epäsuora esitys oli kuitenkin onnistunut, mitä valottaa esimerkki 7, jossa lausekompleksi rakentuu kielteisen *että*-konjunktin varaan.

(7)

Kontio kommentoi asiaa artikkelissa hyvin sanomalla, ettei asioita tapahdu nopeaan tahtiin vaan aikaa menee koulutuksissa ja suunnittelussa. (kommentoiva referaatti 51)

4.1.3 Konjunktiot liittämässä yhteen lausetta pienempiä tekstinosia

Vaikka konjunktioiden eräänlainen päätehtävä on liittää lauseita toisiinsa, on niillä myös suuri rooli pienempien tekstinosien yhdistämisessä. Lauseita pienempien tekstinosien liittäminen yhteen vaikuttaa välillisesti koherenssiin, sillä kaikki pienetkin tekstuaaliset elementit vaikuttavat

(mekaaniseen) luettavuuteen ja ymmärrettävyyteen. Keskeinen tämän kategorian ilmiö on (myös vain kahden jäsenen) luettelot, joissa toiseksi viimeinen ja viimeinen jäsen erotetaan esimerkiksi rinnastuskonjunktioilla *ja* tai *tai*. Lisäksi monet sanonnoiksi tai fraaseiksi laskettavat ilmaisut sisältävät konjunktion rakenneosasena, kuten esimerkissä 10. Näissä tapauksissa konjunktiot ovat tekstuaalisessa metafunktiossa ja merkityksiltään varsin neutraaleja.

(8)

*Suomesta **ja** koko euroopasta taimet uhkaavat loppua jopa kokonaan kesken.*

(kommentoiva referaatti 90)

(9)

*En ole koskaan tykännyt kirjoittaa koulussa esseitä, referaatteja **tai** tarinoita.* (kirjoitelma

40)

(10)

*[--] millaista on yhä uudelleen **ja** uudelleen käydä se helvetti läpi.* (arvostelu 81)

4.2 Konjunktiot inkoherenssina

4.2.1 Konjunktiot ylipitkissä lausekomplekseissa

Konjunktioiden käyttö rakentamassa pitkiä ja polveilevia lausekomplekseja on tulkittavissa inkoherenssiksi, sillä pitkät virkkeet vaikeuttavat luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Vaikka rakenne olisi kieliopillisesti oikein, on pitkissä virkkeissä ongelmana se, ettei lukija loppuun päästyään muista, mistä virke alkoi ja kokonaisuudesta katoaa yhteneväisyys. Esimerkkien 11 ja 12 lausekompleksit olisivat koherentimpia, jos ne olisi pilkottu useammaksi virkkeeksi. Esimerkin 12 virke alkaa vielä rinnastuskonjunktioilla *mutta*, joka kytkee sen vielä edeltävään sisältöön siten, ettei lukija saa kunnollista hengähdystaukoa.

Katkelmissa konjunktiot hahmottuvat pitkälti tekstuaaliseen metafunktioon, sillä niillä lisätään sisältöä. Esimerkin 11 *tai*-konjunktioilla on disjunkttiivinen eli vaihtoehtoja esittävä tehtävä, jolla kirjoittaja nähdäkseen piikittelee johtohenkilökunnan ylimielisyyttä. Niinpä tämän tapauksen voi

tulkita myös intersubjektiseksi metafunktioksi. Pitkissä lausekomplekseissa vaarana on myös toisteisuus, kuten esimerkin 11 “*ja odottelevat [--] ja odottavat*”.

(11)

*Yleisimmin näitä näkee sairaalajohdossa, jossa johto luulee **tai** tietää olevansa muiden yläpuolella, **ja** he käyttävät johtoasemaansa ylimielisesti muita kohtaan, käskyttävät eikä mikään ole hyvin heidän mielestään, kaikki pitäisi tehdä paremmin, **kun** sitten taas toisaalta tuntuu, **että** he pyörittelevät vain sormiaan tuolissa **ja** odottelevat, **että** muut tekevät hommia **ja** odottavat seuraavaa käskytettävää. (essee 20)*

(12)

***Mutta** esimerkiksi koulun yms. kannalta minulla on todella vahva se piirre, **että jos** joku asia minua ei kiinnosta niin silloin se ei myöskään jää päähän **ja** siinä voisinkin kehittyä, **että** pyrkisin keskittymään asiaan, **vaikka** se ei minua juurikaan kiinnostaisi. (kirjoitelma 89)*

4.2.2 Epätäsmällinen konjunktiovalinta

Epätäsmällisellä konjunktiovalinnalla tarkoitan sitä, kuinka joissakin teksteissä konjunktiovalinta noudattaa kyllä yleiskielen normeja mutta ei ole semanttisesti kontekstissaan paras mahdollinen. Muun muassa niin kutsuttua yleiskonjunktioita *että* käytetään laajasti aineistoni teksteissä korvaamaan sanan *jotta*, kuten esimerkeissä 13 ja 14. *Jotta* ilmaisee finaalisuutta eli tarkoitusta ja tämä semanttinen ulottuvuus jää puuttumaan tai vähintäänkin vajaaksi, kun se korvataan *että*-konjunktioilla.

Esimerkissä 15 *että*-konjunktio paikalle taas sijoittaisin pikemminkin rinnastavan *eli*-konjunktioita. *Että*-konjunktio funktioksi hahmottuu nimittäin appositionaalisuus eli aloittavaa lausetta muotoillaan toisin ja täsmennetään sitä. Seuraavissa tilanteissa *että* on myös sanavalintana enemmän tai vähemmän odotuksenvastainen. Näistä näkökulmista tulkitse seuraavat katkelmat epäkoherenssia rakentaviksi elementeiksi.

(13)

*Minun pitäisi keskittyä paremmin, **että** osaisin kuunnella. (kirjoitelma 18)*

(14)

*Minun alalla kannattaa kuunnella kun myy jotain, **että** tietää mitä asiakas haluaa.*

(kirjoitelma 91)

(15)

*Muuten en lue vapaa-ajallani **että** kaikki lukeminen tapahtuu koulussa paitsi jos tarvitsee jotain ohjeita auton korjaamisessa niin silloin tulee luettua netistä keskustelu palstoja.*

(kirjoitelma 59)

Se että -rakenne on seuraavassa kirjoitettu muotoon *niin että* ja merkitys muuttuu jälleen epätäsmälliseksi, jopa häiritseväksi aiheuttaen inkoherenssia. Lisäksi katkelmassa on painovirheitä ja ilmaus *tehtävän tekeminen* tulisi olla muodossa *tehtävän tekemisessä*. Lausekompleksista puuttuu myös lauseita erottava pilkku. Koko lausekompleksi on siis varsin inkoherentti kokonaisuus. Sekä edellisissä, että seuraavassa esimerkissä tekstien yhtenäisyyttä rakentava tekstuaalinen metafunktio ei *että*-konjunktioiden käytössä toteudu.

(16)

*Minuaa helppotti tehtävän tekeminen niin **että** sain tehdä sen kotona.* (raportti/71)

Luen tähän kategoriaan myös tilanteet, joissa konjunktio puuttuu aiheuttaen inkoherenssia, vaikka kielioppi ei konjunktin käyttöä vaadi. En siis tarkoita asyndeettisiä lausekomplekseja, jotka konjunktin puuttumisen myötä ovat usein hyvin sidosteisia ja sitä kautta koherentteja, vaan epäluontevaa ja puutteelliselta vaikuttavaa ilmaisua, joka kytkeytyy konjunktin puuttumiseen. Esimerkissä 17 listan toiseksi viimeisen ja viimeisen jäsenen välitä puuttuu rinnastuskonjunktio *ja/sekä*, mikä saa ilmaisun kuulostamaan loppumattomalta ja jopa levottomalta, sillä lukija jää odottamaan listan päättävää "*ja x*". *Ja*-konjunktio toimisi tässäkin tekstuaalisessa metafunktiossa, mikä myös jää puuttumaan. Esimerkissä 18 taas puuttuu nähdäkseni *mutta*-konjunktio. Toiston välttämiseksi muuttaisin samalla lausekompleksin jälkimmäisen *mutta*-konjunktin konjunktiksi *vaikkakin* ja poistaisin sanan *kyllä*.

(17)

Näistä kaikkein parhain on Röllin ja metsänhenki, koska tässä elokuvassa on kaikkein parhain tarina, puvustus, lavastus, maskeeraus, \emptyset hahmot. (arvostelu 05)

(18)

*Tykkään puhua yleensä yhden tai kahden henkilön kanssa ∅ isoissa porukoissa ei ole omasta mielestä kiva puhua **mutta** kyllä sekin onnistuu.* (kirjoitelma 91)

Katkelmassa 19 lausekompleksin ensimmäinen *mutta* tuo adversatiivisyytensä takia tekstiin sekavuutta ja epäloogisuutta. En itse asiassa näe rinnastetuilla lauseilla semanttista suhdetta, joka parataksiksen esittämistä edes vaatisi; sisällön perusteella koherentein tapa olisi poistaa *mutta*-konjunktio ja erottaa lausekompleksi kahdeksi osaksi. *Mutta* on tässä todennäköisesti tarkoitettu tekstuaaliseen metafunktiioon, muttei siinä lopulta onnistu.

(19)

*Emme varmaan koskaan saa tietään unien täyttä merkitystä **mutta** tähän mennessä tulleet tiedot ovat olleet pieniä mutta merkillisiä.* (essee 75)

4.2.3 Konjunktion sijoittamiseen liittyvä inkoherenssi

Kuten teoriaosuudessa mainitsin, konjunktioilla on kiinteä paikka välittömästi toisen kytkevän elementin edellä eli lauseen alussa, erotuksena konnektiiveihin, joita tällainen vaade ei koske. Joitakin konjunktioita voi kuitenkin käyttää myös konnektiivimaisesti, kuten virkkeenalkuinen *mutta* tai *ja*. Tällöin kontekstista voi päätellä, että rinnasteinen osuus on edellinen lausekompleksi tai laajempi tekstiosa. Kyseessä on siis koheesiokeino, sillä esimerkiksi virkkeenalkuiset *ja* ja *mutta* ovat itse asiassa additiivinen ja kontrastoiva konnektiivi (Shore 2020: 399). Rinnastuskonjunktion sijoittaminen lausekompleksin alkuun voi kuitenkin aiheuttaa inkoherenssia, jos rakenne jää tyylillisesti töksähtäväksi tai rikkoo kielenormeja. Esimerkiksi katkelmassa 20 rinnastuskonjunktioit *eli* ja *ja* sijoittuvat virkkeiden alkuun ja lukijalle jää epäselväksi, mihin tekstinosaan ne rinnastetaan. Näen tällä olevan paitsi koherenssia, myös tekstuaalista metafunktiota rikkova vaikutus.

(20)

*Haluan puhua vähän tästä elokapinasta ja erityisesti tästä kyseisestä artikkelista. **Eli** poliisi aikoo kehittää toimintaansa. Elokapinan takia joudutaan kehittää poliisin toimintatapoja vaikka omasta mielestäni ei ole mitään korjattavaa ja poliisi teki oikein. **Ja** että tekijät pitäisi saada vastuuseen.* (kommentoiva referaatti 56)

Yksittäisten konjunktioiden sijoittamisen lisäksi ongelmia voi muodostua konjunktiolla alkavan lauseen sijoittamisessa. Seuraavassa esimerkissä konsessiivinen *vaikka*-konjunktiolla alkava lause on sijoitettu odotuksenvastaisen sisällön ilmaisevan lauseen jälkeen. *Control*-pelistä on tekstissä puhuttu jo aiemmin eli se hahmottuu teemaksi. Ensimmäinen lause taas on uutta tietoa ja muodostaa reeman. Informaatorakenne ei siis toteudu, mikä aiheuttaa inkohereenssia. Tämä ilmiö on siis päinvastainen 4.1.1 *Konjunktiot ja tematisointi* -kappaleessa käsittelemilleni tapauksille. Jälleen tekstuaalinen metafunktio jää siis toteutumatta.

(21)

Tarina kuitenkin on jakanut eriäviä mielipiteitä, vaikka tarinaa on ollut kirjoittamassa Sam Lake (Sami Järvi), joka on aiemmin kirjoittanut mm. Control-pelin tuottaneelle suomalaiselle peliyhtiö Remedy Entertainmentille muitakin huippukäsikirjoituksia. (essee 01)

Esimerkissä 22 additiivisen *ja*-konjunktion jälkeinen osuus ei ole sisällöltään rinnasteinen alkuun nähden ja jäsenitys aiheuttaa inkohereenssia. Lausekompleksin ensimmäinen lause on nähdäkseni loppusisällön tiivistävä kokonaisuus, ja se tulisi sijoittaa omaksi virkkeekseen lausekompleksin jälkeen koherenssin parantamiseksi. Tekstiosien siirtelyn yhteydessä anaforiset viittaukset tulisi muistaa muokata siten, että aluksi puheena on tarkoite ja vasta sitten pronomiinilla korvattu ilmaus.

(22)

Kokonaiskokemus pelistä on "Äääh" ja, että pelaan sitä melkein joka päivä kavereiden kanssa ja joskus tulee kuoltua, se on aika ärsyttävää, mutta peli on muuten oikein rentouttava. (arvostelu 23)

Muutoin konjunktioiden käyttö näyttäytyy edellisessä esimerkissä koherenttina. Ne ovat tekstuaalisessa metafunktiossa ja melko neutraaleissa merkityksissä lausekompleksin rakennusosina. Ainoastaan *mutta* on lisäksi kevyesti konsessiivinen.

4.2.4 Konjunktioiden toisteinen käyttö

Elementti, jonka myös tulkitsen teksteissä inkohereensiksi, on tahaton toisteisuus. Toisto voi olla myös koherenssia rakentava intentionaalinen valinta, jolla pyritään esimerkiksi painottamaan tärkeää asiaa tai tyyllitteleään. Siispä täsmennän inkohereensiksi nimenomaan tahattoman toisteisuuden, joka hankaloittaa luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Esimerkiksi seuraavassa tekstissä *mutta*-konjunktio toistuu jokaisessa lausekompleksissa aiheuttaen raskautta ja yksitoikkoisuutta tekstiin. *Mutta* hahmottuu kuitenkin tekstuaaliseen metafunktoon lausekompleksien rakennusosaksi ja semanttisesti kontrastoiiviin tehtäviin.

(23)

*Tykkään puhua aina, **mutta** varsinkin kun pääsen neuvomaan kaveria tai kertomaan kuulumisia. Uusille ihmisille esittäytyminen on jännittävää, **mutta** se on varmaankin ihan normaalia. Yleensä kun minua jännittää unohdan mitä pitikään sanoa tai en saa sanotuksi asiaani **mutta** olen alkanut pääsemään eroon asiasta vuosien varrella. Koen olevani puhelias tuttujen ihmisten kanssa **mutta** tuntemattomien joukossa olen taas aika hiljainen.* (kirjoitelma 73)

Toisteisuutena pidän myös tavanomaisesti harkitusti käytettävien konjunktioiden liiallista käyttöä. Tällainen on esimerkiksi *sekä*. Rinnastuskonjunktiot *ja* ja *sekä* ovat synonyymimäisiä, ja molemmilla on usein additiivinen eli lisäävä aspekti. *Sekä* kantaa kuitenkin usein myös korostavaa merkitystä, jonka vuoksi sen toistaminen tekee tekstistä yhtäältä raskaan ja toisaalta häivyttää korostettavien osien painotusta.

(24)

*Auton omistajille **sekä** autojen tuunaajille artikkeli **sekä** koko lehti on kiinnostava **sekä** varmasti inspiroiva.* (essee 62)

4.2.5 Konjunktiot ja puhekielisyyss sekä ongelmat kirjoitusasussa

Konjunktioiden, kuten muidenkin sanojen sanaluokka määrittäytyy ensisijaisesti sillä perusteella, missä funktiossa sitä kussakin tilanteessa käytetään. Tavanomaisesti konjunktioiksi luokiteltujen sanojen

käyttö muussa kuin lauseita yhdistävässä funktiossa näyttäytyi kuitenkin varsin yleisenä tekstien ominaisuutena. Ilmiöllä oli tulkintani mukaan paikoitellen vaikutusta inkoherenttiin tulkintaan, minkä vuoksi halusin sisällyttää nämäkin havainnot analyysiini. Seuraavissa poiminnoissani konjunktioiden käyttö on inkoherenttia, sillä tarkoituksenmukaisempaa olisi käyttää konjunktion sijaan toista sanaa. Kaikissa havainnoissani näen edelleen olevan taustalla puhekielen vaikutus.

Puhekielisenä pidän ensinnäkin sitä, kun *kuin* on kirjoitettu muodossa *kun* ja *vain* muodossa *vaan*. Toisekseen yleistä aineistoni teksteissä on sanan *esimerkiksi* tai *kuten* korvaaminen *vaikka*-konjunktiolla. Puhekielisyys asiategsteissä osoittaa epätasällisyyttä ja hahmottuu tyyllirikkeeksi. Nämä siis johtavat inkoherenttiin tulkintaan. *Kuin*, *kun*, *kuten*, *vaan* ja *vaikka* ovat konjunktioita, *vain* ja *esimerkiksi* adverbejä. Sisällytin kuitenkin kaikki mainitsemani tapauksen analyysiini, sillä yhtä kaikki, tuloksena on inkoherentti ilmaus.

(25)

*Kirjoitus taitoa ei voi parantaa muuten **kun** vain opettelemalla.* (kirjoitelma 59)

(26)

*Jos en saavuta tavoitteitani tajuan **vaan** että pitää yrittää enemmän ja jos en tajua joitain asioita pyydän apua, jotta saan kaiken palautettua ajallaan.* (raportti 54)

(27)

*Olen ennen kurssia käyttänyt neuvottelu taitojani, **vaikka** neuvotellessani perheeni tai ystävieni kanssa mitä ruokaa tekisimme.* (kirjoitelma 05)

(28)

*Minun alalla kirjoitetaan **vaikka** muistiinpanoja.* (kirjoitelma 04)

(29)

*Puhetilanteita voi kehittää esimerkiksi harjoittelemalla niitä etukäteen, jos tietää että esitys on **vaikka** tulossa.* (kirjoitelma 53)

Kuin-kun- ja *vain-vaan-*vaihtelulle päinvastainen ilmiö on *kun-kuin-* ja *vaan-vain-*vaihtelu. Näissä siis kirjoitusasuun on lisätty sinne kuulumaton *i*, jolloin muodoista tulee hyperkorrekteja. Puhekielisyys ohella myös hyperkorrektius on tyyllirikko, mutta lisäksi kirjoitusasu on norminvastaisuus. Siispä näen nämäkin inkoherenssina. Aineistossani ilmeni vain hyperkorrektia

muotoa *kuin*. Mahdollisesti *kun* ja *kuin* sekoitetaan herkemmin kuin *vaan* ja *vain* liittokonjunktion *ennen kuin* vuoksi. Tällä on nimittäin *kun*-konjunktion tapaan aikasuhdetta ilmaiseva funktio. *Vaan* sen sijaan on usein korrektiivinen eli korjaava, *vain* taas ilmaisee tavallisesti merkitystä ‘ainoastaan’.

(30)

Kuuntelen toisia tarkasti silloinkuin minulle annetaan ohjeita, jotka voivat olla minulle hyödyllisiä tulevaisuudessa. (kirjoitelma 87)

Myös tämän kategorian tapaukset pyrkivät epäonnistuneesti ilmentämään tekstuaalista metafunktiota *vaikka*-konjunktiota lukuun ottamatta. Näen nimittäin, että havainnollistavan tehtävänsä vuoksi *vaikka* merkityksessä esimerkiksi/kuten representoi maailmaa eli on täten representatiivisessa metafunktiossa.

4.2.6 Muu konjunktiorakenteisiin liittyvä inkoherenssi

Tähän alalukuun olen koonnut ne havainnot, jotka liittyvät vahvasti konjunktiorakenteisiin, mutteivat suoraan konjunktioihin. Tällaisia ovat sellaiset ilmiöt, joissa konjunktiorakenteessa on jotain puutteellista, virheellistä tai tarpeetonta. Ensinnäkin pilkkuongelmat, niiden puuttuminen, turha käyttö tai virheellinen sijoittaminen virkkeeseen hahmottuvat usein kirjoitetuissa teksteissä erääksi yleisimmistä ongelmista.

Pilkkusäännöt opetetaan äidinkielenoppimäärissä tavallisesti esittämällä, että alustus tehdään pilkun kanssa ja rinnastus pilkutta, ja että pilkun tehtävä on erottaa pää- ja sivulause ja kaksi sivulauseetta toisistaan. Lisäksi listan jäsenet ja irralliset lisät erotetaan pilkuin. Pilkulla siis selvennetään tekstinosien rajoja ja tehdään näkyväksi ne kohdat, joissa puheessa olisi tauko. Kun pilkku puuttuu tai se on väärässä kohdassa, vaikeutuu etenkin mekaaninen luettavuus ja tekstuaalinen metafunktio ontuu. Pilkun norminvastainen käyttö ei myöskään vastaa asiatekstien konventioita ja se on näin todettavissa inkoherenssia luovaksi elementiksi. Tämä ilmiö on siis päinvastainen 4.1.2 *Konjunktioit tekstilajin konventioita tukemassa* –kategorian alussa esittelemilleni tapauksille.

(31)

Tekstissä painotetaan sitä että pitää olla myös järkeä päässä näissä sähköenergia asioissa ettei aleta tekemään mitään älyttömyksiä joka on todella ymmärrettävää koska ihmiset voivat vaatia yhtiöiltä muuten ihan älyttömiä asioita. (kommentoiva referaatti 59)

(32)

*Näyttelijät ovat minusta parempia, **kuin** yhdessäkään muussa sarjassa.* (arvostelu 06)

Tarpeeton *niin* päälauseen alussa aiheuttaa puhekielisen vivahteensa vuoksi myös inkoherenssia. Tarpeettomuudella viitataan tilanteisiin, joissa lauseiden raja on selvä myös ilman *niin*-sanaa. Asiatyylillä mukailen lauseita sen sijaan tulisi erottaa vain pilkku. Seuraavassa esimerkissä pilkkua ei ole lainkaan ja lauseen rajalla on vain *niin*. Lausekompleksi on myös turhan pitkä ja polveileva. *Niin* hahmottuu kuitenkin tekstuaaliseen metafunktion, mutta myös muut tekijät rakentavat tekstin koossapysyvyyttä, eli se on tästäkin näkökulmasta turha.

(33)

Uskon että ihmiset jotka eivät autoista niinkään tiedä tai ole niinkään kiinnostuneita niin artikkelin kuvat herättävät varmasti kenen tahansa kiinnostuksen jolloin myös huomaa tekstin olevan kiinnostavaa ja helppo lukuista autosanastosta huolimatta. (essee 62)

4.3 Yhteenveto

Olen esittänyt edellä analyysissäni havaintoja konjunktioiden käytöstä ammattiin opiskelevien nuorten teksteistä koherenssin ja inkoherenssin näkökulmasta. Tässä yhteenvedossa koostan tutkimustulosteni lisäksi vielä kvantitatiivisia huomioitani siitä, mitkä olivat yleisimmin ja mitkä vähiten käytettyjä konjunktioita aineistossani. Yleisimmin käytetyt konjunktiot olivat *ja*, *mutta*, *sillä*, *koska* ja *että*. Konjunktioista täysin neutraalina pystyi pitämään vain muutamaa tapausta. Edellä mainittujen funktioiksi hahmottui usein additiivisuus eli lisäävyys (*ja*), adversatiivisuus eli eroja korostavuus (*mutta*) ja kausaalisuus, jossa esitetään syy tai perustelu (*sillä*, *koska*). *Että*-konjunktio - toisinaan inkoherentistikin - merkityksessä *jotta*, ilmaisi finaalisuutta eli tarkoitusta. *Jotta* sen sijaan edusti aineistossani harvinaisia konjunktioita. Suurimmalta osin tämä johtui juuri *että-jotta*-korvaamisesta.

Yllättävän yleinen oli myös, niin ikään usein additiivinen, *sekä*. Tulkintani mukaan *sekä* mielletään *ja*-konjunktioita asiatyylisemmäksi ja formaalimmaksi sanaksi, minkä vuoksi sitä käytettiin osassa tekstejä liiallisestikin. Tulkitsinkin tämän hyperkorrektiuden kaltaiseksi ilmiöksi. Hyperkorrektina pidin myös *kun*-konjunktioita ilmaisua muodossa *kuin* ja *vaan* muodossa *vain*, joista tosin vain ensimmäinen ilmeni aineistossani. Näistä päinvastaisia tapauksia (*kuin* muodossa *kun* ja

vain muodossa *vaan*) pidin sen sijaan puhekielisyytenä. Sekä *kun*, *kuin* että *vaan* olivat myös tiheästi esiintyviä konjunktioita. *Kun* oli koherenteissa yhteyksissä pääasiassa temporaalinen eli aikasuhdetta ilmaiseva, *kuin* vertaileva ja *vaan* korrektiivinen eli korjaava. Edelleen harvinaisuuksia olivat konjunktiot *kunnes* ja *mikäli*, joita laajassa aineistossa oli vain muutama esiintymä.

Koherenssia rakentava konjunktioiden käyttö ilmeni varsin tyypillisenä kirjoitetun kielen ja asiatekstin konventioiden noudattamisena. Tällöin konjunktioilla rakennettiin luontevasti lausekomplekseja, jotka muodostivat edelleen koherentin tekstikonaisuuden. Lausekomplekseissa tai pienemmissä/laajemmissa tekstinosissa toteutui teema- ja informaatorakenne. Niinpä konjunktiot kytkeytyivät vahvasti tematisointiin, joka on eräs koherenssin keskeisimmistä osatekijöistä.

Toisekseen konjunktioiden koherentilla käytöllä oli yhteys tekstilajivastaavuuteen, joka sekin on luettavissa koherenssin merkittäväksi osatekijäksi. Kolmas konjunktioiden käyttöön liittyvä koherentti elementti oli lausetta pienempien tekstiosien liittäminen yhteen. Lausekompleksien rakennusosien sijaan konjunktiot olivat näissä lauseensisäisiä rakennusosia, jotka tukivat etenkin mekaanista luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Koherenteissa yhteyksissä konjunktioiden funktioilla myös täsmennettiin tai voimistettiin semanttista sisältöä. Edelleen koherentissa käytössä konjunktiot olivat myös poikkeuksetta tekstuaalisessa metafunktiossa lausekompleksin tai pienempien tekstinosien rakenneosasina.

Konjunktioiden inkoherentti käyttö jakautui analyysissä useammaksi kategoriaksi. Ensimmäkin konjunktioilla rakennettiin ylipitkiä lausekomplekseja, jotka haittasivat luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Toisekseen konjunktiovalinnan epätasällisyys aiheutti teksteihin sekavuutta. Näistä esimerkkinä on muun muassa jo mainittu *että*-konjunktin käyttäminen tarkoituksensa vastaisessa funktiossa. Myös konjunktin tai konjunktin sisältävän lauseen sijoittamisesta aiheutui monenlaista inkoherenssia, kuten teema- ja informaatorakenteen rikkoutumista. Lisäksi konjunktioiden tahattomasti toisteinen käyttö johti ilmaisun epäluontevuuteen, mikä on myös tulkittavissa inkoherenssiksi. Muun muassa *sekä*-konjunktin liiallinen käyttö korostavan funktionsa (vrt. neutraali *ja*) vuoksi aiheutti tekstiin raskautta, mikä hahmottui inkoherenssia luovaksi tekijäksi.

Konjunktioiden puhekieliset tai hyperkorrekkit kirjoitusasut totesin myös inkoherentiksi elementiksi, mistä *kun/kuin*- ja *vaan/vain*-vaihtelun jo mainitsinkin. Lisäksi *vaikka* merkityksessä ‘esimerkiksi’ oli tulkittavissa puhekielisyydeksi. Muuhun konjunktiorakenteisiin liittyvään inkoherenssiin laskin vielä pilkkuongelmat lausekomplekseissa ja tarpeettoman *niin*-sanana päälauseen alussa. Inkoherenteissa yhteyksissä konjunktiot eivät myöskään aina tehneet niin sanotusti tehtävänsä ja rakentaneet lausekomplekseja eli tekstuaalinen metafunktio jäi toteutumatta. Kuitenkin myös inkoherenssin yhteydessä tekstuaalinen metafunktio dominoi ja muiden metafunktioiden esiintyminen jäi marginaaliseksi.

5 LOPUKSI

5.1 Pohdinta

Olen määritellyt inkoherenssin tutkimuksessani kaikenlaiseksi epäloogisuudeksi, epäluontevuudeksi, rikkonaisuudeksi ja häiritsevyydeksi. Teen analogian (tieto)teknologiaan: Jos tekniseen laitteeseen syöttää virheellisen koodin, menee laite niin kutsuttuun “error”- eli virhetilaan. Samaan tapaan käy vaikeaselkoisen viestin vastaanottajalle. Tulkitsija hämmentyy ja informaation virtaus häiriintyy tai keskeytyy. Joskus laite on ohjelmoitu tunnistamaan myös virheellisiä koodeja ja onnistuukin suorittamaan toiminnon. Edelleen myös ihmiset hämmennyksestä selvittyään yrittävät pilkkoa sekavaa sisältöä, yhdistellä sitä uudelleen ja liittää kontekstiin, jolloin viestijän tarkoittamaan sanomaan saadaankin ymmärrys. Inkoherentti viesti vaatii siis vastaanottajaltaan ponnisteluja. Koherentti ilmaisu taas kulminoituu viestinnän vaivattomuuteen, johon tulisi tietenkin pyrkiä.

Jos tekstin onnistuneisuuden mittarina pidetään koherenssia, osoitti aineiston analyysi, että ammattikoululaiset nuoret kirjoittavat taitotasoltaan vaihtelevasti. Kuitenkin parhaimmatkaan tekstit eivät olleet täysin koherentteja vaan sisälsivät muun muassa epäloogisuuksia, tahatonta yllättävyyttä, epätäsmällisyyttä, sekavuutta ja sisällön tai rakenteen ontumista. Tulkitsen tämän yhtäältä vieraantuneisuudeksi asiatyylisistä teksteistä ja toisaalta tekstin tuottamistaitojen puutteellisuudeksi sekä pienellä osalla taustatekijöiden, kuten luki- tai keskittymishäiriön vaikutukseksi. Ensin mainitulla tarkoitan muun muassa lukemisen vähentymistä, sitä että jos luetaan, se on nopeatahtista otsikoiden silmäilyä tai ei-asiatyylisen tekstin lukemista. Uskon vahvasti, että tekstilajeihin ja niiden konventioihin harjaantuu pitkälti lukemalla. Sanavarastoa ja sanojen merkitysten ja käyttöyhteyksien tuntemusta taas voi kehittää niin lukemalla kuin kuuntelemallakin, esimerkiksi uutisia tai muita asiaohjelmia.

Tekstin tuottamistaidoilla viitataan ennen kaikkea prosessikirjoittamiseen, jota myös Ranta (2007) abiturienttien kirjoitustaitojen osalta korostaa. Näen nimittäin, että jokaisen tekstin kirjoittajan tulisi olla myös kyseisen tekstin lukija. Vaatii tietenkin omanlaisensa kompetenssin etäännyä omasta tekstistään siten, että huomaa siinä mahdollisesti olevan inkoherenssin ja osaa sen muovata sellaiseksi, että se täysin uudellekin tekstin lukijalle ja tulkitsijalle hahmottuu järkeenkäypänä kokonaisuutena. Usein puhutaan sokeudesta oman tekstinsä virheille viitaten lähinnä oikeinkirjoitukseen. Epäilen kuitenkin, että vielä hankalampaa on nähdä esimerkiksi tematisointia koskevat puutteet.

Ehdottaisinkin äidinkielen opetusta kehitettävän näistä kahdesta näkökulmasta paitsi ammatillisessa koulutuksessa, myös muissa oppilaitoksissa. Sillä asiapitoisten sisältöjen

vastaanottamisen vähentyminen on etenkin nuoremmissa sukupolvissa havaittu tendenssi, olisi peruskouluun ja toiselle asteelle tuotava mielekkäitä sisältöjä, jotka siirtyisivät oppijan arkeen myös koulun ulkopuolelle. Riikka Pöyhönen (2011) ehdottaa kirjallisuusoppiaineen osalta, että lukemiseen pakottamisen sijaan opiskelijan tulisi löytää oma kirjallisuussuhteensa. Näen, että ehdotus on varsin pätevä myös äidinkielen oppiaineeseen: opetuksen tulisi tarjota riittävästi vaihtoehtoja asiatyylisille sisällöille siten, että jokainen löytää jotain itseään puhuttelevaa. Puhun sisällöistä, sillä esimerkiksi opiskelijalle, jolla on lukihäiriö, miellyttävämpi ja mahdollisesti tehokkaampi tapa omaksua asiatyyli, on kuunteleminen. Kuuntelemalla eivät toki asiatyylin tekstuaaliset piirteet, kuten välimerkkien käyttö hahmotu. Prosessikirjoittamisen harjoittelu sen sijaan harjaannuttaa myös tähän.

Prosessikirjoittamisella tarkoitan (koulukontekstissa) tekstien työstämistä, tarkistamista ja korjaamista ennen lopullisen version palauttamista (ks. s. 24). Vähimmäisimmillään opettajan tulisi kehottaa opiskelijoita lukemaan tekstinsä ainakin yhteen kertaan läpi ennen palauttamista. Astetta pidemmälle viety menettely olisi palauttaa tekstit vielä takaisin opiskelijoille sen jälkeen, kun opettaja on tehnyt suuntaa antavia merkintöjä ja kommentteja teksteihin. Toinen, ja mahdollisesti jopa opettavaisempi vaihtoehto tässä olisi hyödyntää vertaisarviointia ja laittaa opiskelijat laatimaan parannusehdotukset toistensa teksteistä. Edelleen opiskelijat hioisivat tekstejään vielä näiden pohjalta. Viimeisin ehdotukseni olisi laatia seikkaperäiset etapeiksi laaditut ohjeet kullekin tekstiversiolle. Etappien välillä voisi hyödyntää niin itse- ja vertaisarviointia kuin opettajankin palautetta.

Kuten tutkimuksessani on todettu, funktionaalisuus on paitsi kielitieteellisissä yhteyksissä, myös äidinkielen opetuksessa ollut jo pidemmän aikaa tunnustettu lähestymistapa. Se, kuinka konkreettisesti funktionaalinen näkemys tuodaan opetukseen, vaatii kuitenkin mielestäni vielä tehostamista. Opetuksessa tulisi korostaa kielenkäyttöä toimintana, jossa pienilläkin yksityiskohdilla, kuten yksittäisten sanojen valinnalla ja niiden sijoittamisella, on vaikutusta merkityksen muodostuksessa. Tästä analyysini on eräs osoitus: niinkin vähäiseltä tuntuva seikka kuin tietyn konjunktion valitseminen tiettyyn kohtaan tekstiä, voi vaikuttaa suuresti koko lausekompleksin merkitykseen ja sitä kautta tekstin koherenssiin. Konjunktioilla on nimittäin usein tekstinosa suhteuttavan aspektinsa lisäksi omia merkitysvivahteita ja funktioitaan eli ne eivät siis ole pelkkiä neutraaleja rakenneosasia.

5.2 Mahdollisia jatkotutkimusaiheita

Tutkimusasetelmani läheisyydestä avautuu useita muitakin varteenotettavia jatkotutkimusaiheita. Ensinnäkin tutkimukseni kohde, eli ammattiin opiskelevat nuoret ja heidän tekstintuottamistaitonsa

ansaitsisi tulla laajemmin tarkastelluksi. Mielenkiintoista olisi esimerkiksi tutkia ammattikoululaisten argumentointitaitoja. Verrokkiryhmänä voisi myös käyttää saman ikäisiä lukio-opiskelijoita. Lukio-opetuksessa argumentointitaitoja opetetaan systemaattisesti ja tutkimus hahmottaisi myös sitä, kuinka tehokasta lukion argumentointitaitojen opettaminen lopulta on.

2002–2004-syntyneiden ikäryhmään kohdistuvaa tutkimusta voisi myös tehdä eri näkökulmista. Esimerkiksi kymmenen vuoden päästä 2012–2014-syntyneiden ammattiopiskelijoiden tekstintuottamistaitoja voisi vertailla tämän tutkimuksen aineistoon. Liitteinä olevien tehtävänantojen avulla informantit voisivat tuottaa samoja tekstilajeja samoihin ohjeisiin tukeutuen. Toinen vaihtoehto olisi vertailla informanttieni tekstejä vanhempiin sukupolviin, jos siis luotettava verrokkiaineisto olisi saatavilla.

Esimerkiksi kyselytutkimuksella voisi myös tutkia sitä, miten hyvin äidinkielen oppisisällöt ammattikoulussa kohtaavat työelämän viestintätaitojen kanssa. Täsmällisemmän aineiston saamiseksi haastattelujen tekeminen ammattiin valmistuneilta työelämään siirtyneiltä informanteilta voisi olla hedelmällistä. Saadut tutkimustulokset auttaisivat toivon mukaan kehittämään ammatillista äidinkielen opetusta ja sen sisältöjä tarkoituksenmukaisemmiksi.

Konjunktioihin liittyvistä jatkotutkimuksista nostaisin ainakin *sillä*- ja *koska*-konjunktioparin esille. Vaikka kieliopeissa on vuosikymmenten ajan todettu, ettei kyseisten konjunktioiden erottaminen eri luokkiin ole perusteltua, ei tämä ole muuttanut ohjeistusta äidinkielen opetuksessa. Tarvittaisiin siis perustavanlaatuisen analyysi siitä, miksi sanat tulisi tai ei tulisi erottaa eri konjunktioiluokkiin ja edelleen tiivistää tämä selvennys myös äidinkielen oppikirjoihin. Näin sekä oppijoiden hämmennys että opettajan kiipeli selventää eroa helpottuisi.

Viimeisimpänä, koherenssin ja inkoherenssin tutkimus ei ole mielestäni koskaan tarpeetonta. Kuten olen tutkielmassani todennut, tekstin perustavanlaatuisen onnistuneisuuden mittari on koherenssi, sillä sen vaikutusala on niin laaja. Kyseessä on niin tekstiin kuin tekstinulkoiseen todellisuuteenkin ulottuva ilmiö, joka tulisi nimetä keskeisimmäksi päämääräksi kaikessa viestinnässä. Suomen kielen tutkimuskentällä on tarkasteltu nimenomaan koherenssin rakentumista ja harvemmin käytetty tulokulma on inkoherenssin tutkiminen. Toivoisinkin tutkimusta etenkin inkoherenssin osalta laajennettavan. Myös inkoherentiksi tulkittavien elementtien erittely auttaa nimittäin pääsemään lähemmäs koherenttia kielen käyttöä.

LÄHTEET

ePerusteet 2021: <<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi>>

- ESKOLA, JARI & SUORANTA, JUHA 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- HAKULINEN, AULI & KARLSSON, FRED 1995 [1979]: *Nyky-suomen lauseoppia*. 4. painos. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- HALLIDAY, M.A.K. 1985: *An Introduction to Functional Grammar*. Edward Arnold. A division of Hodder & Stoughton.
- HALLIDAY, M.A.K. & MATTHIESSEN, CHRISTIAN 2014: *An Introduction to Functional Grammar*. Fourth edition. London and New York: Routledge.
- HALLIDAY, M. A. K. & HASAN, RUQAIYA 1990 [1976]: *Cohesion in English*. English language series, Tenth edition. Longman, London and New York.
- HIIDENMAA, PIRJO 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kari Sajavaara – Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi, yhteisö*. s. 161–190. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- KANGASSALO, L., SPAPÉ, M., RAVAJA, N. & RUOTSALO, T. 2020: *Information gain modulates brain activity evoked by reading*. Scientific Reports 10, 7671 (2020). <https://doi.org/10.1038/s41598-020-63828-5>. [Viitattu 18.6.2021]
- KARLSSON, FRED 2008: *Yleinen kielitiede*. 5. painos. Gaudeamus. Helsinki.
- KOJO, LAURI 2018: *Sanojen kuitenkin ja kuitenkaan käyttö sanomalehti Karjalaisen pääkirjoituksissa*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto.
- KORHONEN, IRINA 2020: *Koheesion keinot syksyn 2018 äidinkielen ylioppilaskokeenkirjoitustaidon vastauksissa*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- KULKKI-NIEMINEN, AULI 2010: *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Tampere: Tampere University Press.
- KUULA-LUUMI, ARJA 2014: *Aineistonhallinta. Alaikäisiin kohdistuvan tutkimuksen etiikkaa* -seminaari 11.11.2014. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Helsinki.
- KÄRKKÄINEN, MARIANNE 2013: *Abiturienttien esseetekstien kieliopillinen ja leksikaalinen koheesio*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- LAITINEN, KAISA 2019: *Koheesio aikuisten suomi toisena kielenä -oppijoiden narratiivisissa ja argumentoivissa teksteissä*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- LARJAVAARA, MATTI 2007: *Pragmasemantiikka*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- LYONS, JOHN 1995: *Linguistic semantics. An Introduction*. Cambridge University Press.

- MÄNTYNEEN, ANNE 2006: Näkökulmia tekstin ja tekstilajien rakenteeseen. Teoksessa *Genre – tekstilaji* (s. 42–71). Toimittaneet Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- MÄNTYNEEN, ANNE; SHORE SUSANNA & SOLIN, ANNA 2006: *Genre – tekstilaji*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- RAHTU, TOINI 2006: *Sekä että. Ironia koherenssina ja inkohereenssina*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- RANTA, TUULA 2007: *Kirjoittamisprosessi teksteinä. Tekstilähtöinen näkökulma abiturienttien tekstintuottamisen menettelyihin*. Joensuun yliopisto, humanistinen tiedekunta.
- OECD (2019), PISA 2018 Results (Volume I): *Excellence and Equity in Education*, Paris: OECD.
- Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Helsinki. Saatavilla: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf [Viitattu 8.6.2021.]
- PÖYHÖNEN, RIIKKA 2011: Teksti- ja kontekstilähtöisyydestä akselimalliin: Lukion kirjallisuudenopetuksen kehittämissuuntia. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, (4), 53–60. <https://doi.org/10.30665/av.74853> [Viitattu 9.8.2021]
- SHORE, SUSANNA 2020: *Lauseita ja vesinokkaeläimiä. Perinteisestä funktionaaliseen kielioppiin*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK). Saatavilla: <https://tenk.fi/fi/tiedetilppi/hyva-tieteellinen-kaytanta-htk>. [Viitattu 9.6.2021]
- Tieteen termipankki 2021. <<https://tieteentermipankki.fi>>
- TOIKKA, ANNI 2012: *Partikkelit, niiden käyttö ja paikka lauseessa edistyneiden suomenoppijoiden kirjoituksessa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- VENTOLA, EIJA 2006: Genre systeemis-funktionaalisisessa kielitieteessä. Esimerkkinä asiointitilanteet. Teoksessa *Genre – tekstilaji* (s. 96–121). Toimittaneet Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- VIRTANEN, MIKKO T. & HIIDENMAA, PIRJO 2020: Tekstintutkimus. Teoksessa *Kielentutkimuksen menetelmiä IV* (s. 831–863). Toimittaneet Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkooversio, viitattu 29.6.2021. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7.

VUORINIEMI, JORMA 1973: *Ollin kieli nykysuomen kuvastimena: Semanttis-interpretatiivi tutkimus.*

Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

WERLICH, EGON 1974: *Typologie der Texte. Entwurf eines textlinguistischen Modells zur Grundlegung einer Textgrammatik.* Heidelberg: Quelle & Meyer.

LIITTEET

Liite 1. Tutkimusluvan myöntävä sähköposti. Tyhjät sisällöt ja tunnistetiedot poistettu.

Hei, tutkimuslupahakemuksesi "Konjunktiot koherenssina ja inkoherenssina ammattioppilaitoksen opiskelijoiden teksteissä (työnimi)" on käsitelty seuraavin tiedoin. Päätösmerkinnät löydät tämän viestin lopusta.

Tämä viesti on lähetetty tiedoksi myös tutkimuksesi yhteyshenkilölle kaupungissa sekä tutkimuksesi ohjaajalle, jos kyseessä on opinnäytetyö.

Hakija 1:

Sukunimi: Turunen

Etunimi: Lotta

Organisaatio:

Osoite: [- -]

Puhelinnumero: [- -]

Sähköpostiosoite: [- -]

Opettaja on hyväksynyt tutkimussuunnitelman: Kyllä

Yhteyshenkilö tai henkilöt Tampereen kaupungissa:

1. Nimi: [- -]

1. Yksikkö: [- -]

1. Puhelin:

1. Sähköposti: [- -]

Tutkimuksen nimi: Konjunktiot koherenssina ja inkoherenssina ammattioppilaitoksen opiskelijoiden teksteissä (työnimi)

Tutkimuksen lyhyt kuvaus (keskeiset tavoitteet, tutkimusmenetelmät, kohderyhmä): Opiskelun ohella teen tällä hetkellä töitä [- -] äidinkielen opettajana. Tutkimuksessani haluaisin tarkastella omien opiskelijoideni tekstejä. Tutkittava kielen ilmiö on koherenssi, jota tarkasteltaisiin konjunktioiden kautta.

Tutkimuskysymyksen ovat seuraavat:

- 1. Mitä konjunktioita ammattikoululaiset käyttävät teksteissään ja missä funktiossa niitä käytetään?*
- 2. Miten konjunktioilla luodaan yhtäältä koherenssia ja toisaalta inkoherenssia?*
- 3. Miten inkoherentiksi tulkitun ilmaisun voisi muokata toisenlaisella konjunktiovalinnalla koherentiksi?*

Analyysissä pyritään erittelemään käytettyjä konjunktioita ja sitten kategorisoimaan niiden käyttöyhteyksiä ja funktioita. Tämä tehdään käymällä tekstejä systemaattisesti yksi kerrallaan läpi ja kirjaamalla havaintojani ylös luoden samalla kategorioita.

Tutkimustuloksia voitaisiin hyödyntää ammatillisen koulutuksen äidinkielen kurssien kehittämiseen. Tämä perustelee tutkimuksen tarpeellisuuden.

Tutkimukselle aiemmin myönnetty tutkimuslupa (esim. valtakunnalliset tutkimushankkeet tai Tampereen kaupungin tutkimuslupa): Ei

Pääasiallinen tutkimustapa/metodologia:

Kysely: Ei

Haastattelu: Ei

Havainnointi: Ei

Asiakirja-/tilastoanalyysi: Ei

Muu, mikä: Kyllä
 Mikä muu?: kirjoitelmien käyttö tutkimusmateriaalina
 Osallistuminen: Ei
 Henkilötietopohjainen tutkimus...: Ei
 Edellyttääkö lupa eettisen toi...: Ei

Lisätietoja:

Tutkimusaineisto ei sisällä tunnistetietoja: Kyllä
 Tunnistetiedot poistetaan analysointivaiheessa: Kyllä
 Aineisto analysoidaan tunnistetiedoin: Ei
 Sähköinen arkistointi: Ei
 Paperinen arkistointi: Ei

Päiväys: 29.3.2021

Allekirjoitus: Lotta Turunen
 Tutkimussuunnitelma: Kyllä
 Kysely-/haastattelulomake: Ei
 Muu aineistonkeruuseen liittyvä materiaali: Ei
 Hakemus tietojärjestelmien käyttöoikeuksiin: Ei
 Tietojen ja tietojärjestelmien käyttö- ja salassapitositoumus: Ei
 Eettisen toimikunnan lausunto: Ei
 Henkilötietolain mukainen rekisteriseloste: Ei
 Muu liite: Ei

Tutkimus voidaan julkaista Tampereen kaupungin Internet-sivuilla: Tutkimusta ei voida julkaista Tampereen kaupungin Internet-sivuilla

*Tutkimus on salassapidettävä: Tutkimus ei ole salassapidettävä
 Tutkimus on salassapidettävä Tutkimus ei ole salassapidettävä*

Tutkimusluvan myöntäminen Tutkimuslupa myönnetään

Päiväys 30.3.2021

Allekirjoitus ja virkanimike [- -], kehitysjohtaja

Kielteisen päätöksen perustelut ja valitusosoitus -

Lisätietoja -

Ystävällisin terveisin ja onnea tutkimuksellesi.

Tietojohtamispalvelut
 tutkimus@tampere.fi

Liite 2. Suostumuslomake.

Suostumus tutkimukseen

Tällä lomakkeella pyydän lupaa hyödyntää äidinkielen kurssilla kirjoitettuja tekstejä tutkimuksessani. Tutkimusaineisto anonymisoidaan eli mitään tunnistetietoja ei ole näkyvissä. Teksteistä ei siis voi päätellä sen kirjoittajaa.

* Pakollinen

* Lomake tallentaa nimesi. Kirjoita nimesi.

1. Nimi *

2. Äidinkielen kurssilla kirjoittamiani tekstejä saa käyttää tutkimusmateriaalina.

*

Kyllä

Ei

Liitteet 3a–g. Tehtävänannot teksteihin.

Liite 3a. Arvostelun ohje.

Kirjoita arvostelu jostakin sinulle tutusta viihdetuotteen julkaisusta, esimerkiksi elokuvasta, sarjasta, albumista, pelistä tai kirjasta. Arvostelun on oltava yhtenäinen teksti. Muista myös kappalejaot. Tarkempi ohjeistus on seuraava:

1. Kerro perustiedot arvostelemastasi julkaisusta (mm. nimi, julkaisuvuosi, tekijä).
 2. Tiivistä julkaisun aihe/juoni/idea ja kerro, mikä on sen genre eli tyylilaji (ota selvää jos, et itse osaa nimetä).
 3. Mikä on tuotteen kohderyhmä? Miksi?
 4. Jos pystyt, vertaa vastaaviin julkaisuihin, esim. peliä toisiin peleihin tai teosta tekijän toisiin teoksiin.
 5. Kenelle suosittelisit julkaisua?
 6. Mikä on hyvää ja mikä huonoa? Perustelut! Kerro yksityiskohtia SEKÄ kokonaiskokemus julkaisusta. Anna arvosana esim. tähdillä tai kouluarvosanoin 4–10.
 7. Otsikoitekstisijoko tiivistämällä mielipiteesi teoksesta (*Hohto saa kylmähermoisimmankin karvat pystyyn*) tai yksinkertaisesti kertomalla, mistä arvostelusta on kyse (*Elokuva-arvostelu: Hohto / Arvostelu elokuvasta Hohto*).
 8. Aloita napakasti ja lopeta mieleenpainuvasti.
 9. Tarkista kieliasu: alkukirjaimet, yhdyssanat, pilkut, pisteet, kappalejako jne.
 10. Arvostelun pituus väh. ½ sivua, fonttikoko 12.
- Palautus Moodleen 3. Työelämän teksti-osiin.

Liite 3b. Esseen ohje.

E) Tehtävä: Essee ammattilehtiartikkelin pohjalta

Kirjoita essee ohjeen mukaan.

Aloita sopivan *lehtiartikkelin* etsimisellä. Verkkolehtiä löydät kurssin osiosta 2A.

Vaihe 1: Ammattilehtiartikkeliin tutustuminen

1. Valitse yksi kiinnostava ja hyödyllinen artikkeli ammattilehdestä. Voit tulostaa sen halutessasi.

a. Artikkelin otsikko:

b. Miksi valitsit artikkelin:

2. Vastaa seuraaviin taustatietokysymyksiin:

a. Missä lehdessä (lehden nimi ja numero, sivunumerot) artikkeli on ilmestynyt?

b. Kuka artikkelin on kirjoittanut?

3. Silmäile artikkelia ja pohdi seuraavia kysymyksiä:

a. Mitä sinulle tulee mieleenjutun otsikosta?

b. Kuinka pitkä artikkeli on?

c. Mitävälitsikoita siinä on?

d. Millaisia kuvia artikkeliin liittyy?

e. Mitä ennako-odotuksia sinulla on ennen jutun tarkempaa lukemista?

4. Lue artikkeli tarkasti:

a. Mistä artikkeli kertoo? Referoi (selosta) muutamalla virkkeellä pääasiat.

b. Ketä/keitä on haastateltu? Miksi juuri hänet/heidät on valittu?

c. Mitä itse ajattelet aiheesta? Kirjoita muistiinpanoja esim. miellekartan muotoon.

5. Etsi samasta aiheesta vähintään kaksi muuta luotettavaa lähdettä (lehdet, kirjat, internet). Kirjoita kaikki lähteesi tähän allekkain aakkosjärjestyksessä tekijän sukunimen mukaan. Mainitse kirjoittaja, julkaisuaikakohta, lähdetekstin otsikko, julkaisupaikka, esim. lehtiartikkelista Peltonen, H. 2010. Hinku tehdä töitä. Tesso 6, 22–25.

6. Lisää miellekarttaasi/muistiinpanoihisi ideoita, joita sait muista lähteistä.

Vaihe 2: Essee artikkelin aiheesta

7. Kirjoita aiheeseen liittyvä essee eli pohtiva kirjoitelma. Hyödynnä lähteitä ja omia kokemuksiasi.

Viittaa käyttämiisi lähteisiin ja harjoittele myös tekstiviitteiden merkitsemistä, etenkin jos tavoittelet esseestä kiitettävää arvosanaa. Esim. Psykologi Heli Heiskasen mukaan on tärkeää huomioida erityisherät lapset yksilöinä (Vilo 2019, 42).

8. Laita esseen loppuun käyttämäsi lähteet lähdeluetteloksi, kuten kirjoitit ne kohtaan 5.

9. Palauta tämä tehtävä sekä essee. Essee arvioidaan numerolla 1-5.

T1-T2: Esseessä on selostettu lyhyesti lähdetietoa, mutta oma pohdinta on vähäistä –tai päinvastoin. Oikeakielisyysdessa ja tekstin johdonmukaisuudessa on puutteita.

H3-H4: Esseessä on esitelty lähdetietoa ja pohdittu aihetta melko monipuolisesti, mutta esim. oikeakielisyydessä tai lähdemerkinnöissä on jonkin verran puutteita.

K5: Esseessä on esitelty lähteet, joita on käytetty kiitettävästi oman pohdinnan tukena. Lähdeluetteloon on merkitty kaikki lähteet huolellisesti ja lähteisiin on viitattu myös tekstin seassa tekstiviiteinä. Essee on johdonmukainen, riittävän laaja ja siinä on oivaltavia näkökulmia.

Liite 3c. Minä viestijänä ja ammattilaisena –kirjoitelman ohje.

Mieti omaa ammattilaisuuttasi ja viestijäkuvaasi. Kirjoita kirjoitelma tehtävänannon mukaan ja palauta se osion tehtäväpalautukseen.

Kirjoitelma: Minä viestijänä ja ammattilaisena

Silmäile Äidinkieli 2 -kurssin aihepiirejä tältä Moodle-alustalta.

Kirjoita kokonaisilla virkkeillä yhtenäinen teksti, jossa kerrot itsestäsi viestijänä ja ammattilaisena. Pohdi seuraavia asioita ja kerro niistä esimerkkejä, kokemuksia sekä mielipiteitä.

Kurssin sisällöt ja omat tavoitteet

- Mitä kurssin asioista jo osaat ja mitä haluaisit vielä oppia? Kirjoita esimerkkejä siitä, miten olet jo ennen kurssia tehnyt kurssin aiheisiin liittyviä asioita. Esimerkit voivat olla koulusta, työstä, työssäoppimispaikalta tai vapaa-ajalta (esim. kokemuksesi asiakaspalvelusta, neuvottelusta, työhaastattelutilanteista, esitelmistä?).
- Mieti, millä keinoin ja millaisilla tehtävillä parhaiten oppisit näitä asioita. Opitko parhaiten lukemalla, tekemällä, kuuntelemalla, kirjoittamalla? Itsenäisesti vai ryhmässä tekemällä? Suullisilla vai kirjallisilla tehtävillä?
- Mitkä kurssin asioista ovat mielestäsi tärkeimmät? Miksi?
- Mitkä kurssin asioista ovat kiinnostavimmat? Miksi?
- Millaisella tunnelmalla lähdet opiskelemaan äidinkieltä?
- Miten aiot opiskella?
- Mitkä ovat henkilökohtaiset tavoitteesi kursilla?
- Mihin arvosanaan (1–5) pyrit?

Kielenkäyttötilanteet omassa ammatissa

Puhuminen

- Kenen kanssa ja missä tilanteissa sinun ammatissa keskustellaan?
- Missä tilanteissa tykkäät puhua?
- Millaiset puhetilanteet jännittävät sinua? Mitä teet, jos sinua jännittää?
- Millainen puhuja olet? Oletko esimerkiksi rohkea, rauhallinen, puhelias vai jotakin muuta?
- Missä puhumiseen liittyvissä asioissa olet taitava?
- Millaisissa puhetilanteissa haluaisit vielä kehittyä?
- Miten voit parantaa puhetaitoja? Mieti varsinkin työelämän puhetilanteita.

Kuunteleminen

- Missä tilanteissa sinun alallasi kannattaa kuunnella kunnolla?
- Missä tilanteissa kuuntelet muita todella tarkasti?
- Millainen kuuntelija olet?

- Missä kuuntelemistilanteissa voit vielä kehittyä?
- Miten voit parantaa kuuntelutaitoa?

Kirjoittaminen

- Mitä kaikkea sinun alasi työtehtävissä kirjoitetaan? Kuka kirjoitukset lukee?
- Mitä kaikkea tykkäät kirjoittaa? Mitä et?
- Miten hyvin hallitset suomen kielen oikeinkirjoitussäännöt?
- Missä kirjoittamiseen liittyvissä asioissa olet taitava?
- Missä voit vielä kehittyä? Esim. selkeys, kohteliaisuus, rohkeus, aloitukset ja lopetukset, kirjoittamaan ryhtyminen.
- Miten voit parantaa kirjoitustaitoa?

Lukeminen

- Mitä kaikkea sinun alasi työntekijän pitää lukea?
- Mitä kaikkea yleensä luet?
- Millaisia tekstejä sinun on hankala lukea?
- Miten autat itseäsi keskittymään ja ymmärtämään tekstiä?

Liite 3d. Kommentoivan referaatin ohje.

Osa ryhmistä valitsi vain artikkelin ja kirjoitti sen jälkeen suoraan kommentoivan referaattinsa. Osa aloitti laatimalla artikkelin pohjalta miellekartan, jota tuli käyttää tukena kommentoivaa referaattia kirjoittaessaan.

Kommentoivan referaatin ohje (1–5)

Laadi kommentoiva referaatti miellekarttaasi tukeutuen ja seuraavia ohjeita noudattaen.

1. Luo Word-tiedosto, jonka nimeät tyyliin etunimi_sukunimi_kommentoiva referaatti.docx.
2. Noudata seuraavaa asettelua:
 - Kirjasin: Times New Roman
 - Pistekoko:
 - leipäteksti 12
 - väliotsikot 14 + lihavointi
 - otsikko 16 + lihavointi
 - Riviväli: 1,5
 - Tasaa molemmat reunat
3. Otsikoi referaatti tyyliin: **Kommentoiva referaatti tekstistä “pohjatekstin otsikko”. Mainitse tekstin alussa lähde (kirjoittaja, julkaisija ja julkaisu-aika)!**
4. Kun alat kirjoittaa miellekartan pohjalta, pyri siihen, että referoidun tekstin lukijalle jäisi selvä kuva pohjatekstin sisällöstä. Lyhentäminen tapahtuu usein siten, että yksityiskohtia karsitaan pois.
5. Älä kopioi pohjatekstiä suoraan, **vaan selosta omin sanoin. Jos lainaat jonkin kohdan sanasta sanaan, sijoita se ”lainausmerkkien sisään”.**
6. Muista viitata pohjatekstiin ainakin aloituskappaleessa. Esim. *Henriikka Hakala käsittelee artikkelissaan...* Voit myös käyttää esim. ilmaisuja *Hakalan mukaan...* tai *Hakala kertoo...* tai *Hakala toteaa...* Muistakaa siis aikamuotona presens.
7. Kirjaa omia mielipiteitäsi ja kommenttejasi alkuperäiseen tekstiin viitaten läpi tekstin, ei vasta lopussa. Muista perustella mielipiteesi!
8. Kommentoivan referaatin pituus on noin 1/3 alkuperäisen tekstin pituudesta + **omat kommentit.**
9. Väliotsikoita tulee tekstin pituudesta ja lyhentämistavasta riippuen, välttämättä niitä et tarvitse ollenkaan.
10. Palauta teksti Moodleen 2. osion tehtävien palautusboksiin.

Liite 3e. Mielipidetekstin ohje.

MIELIPIDETEKSTI

Hyvä mielipideteksti on

- ajankohtainen
- mielenkiintoinen
- lyhyt, napakka ja iskevä
- selvästi esitetty ja hyvin perusteltu

Useimmat mielipidetekstit voidaan laatia seuraavasti:

- a. Esittele asia, ongelma tai epäkohta ja miten se tulee näkyviin. Hyviä aloitustapoja ovat esim. kysymys tai esimerkkitapaus. Voit myös esitellä suoraan ongelman.
- b. Kerro mielipiteesi
- c. Perustele esim. esimerkeillä, omilla kokemuksilla, vertaamalla tai tilastoilla ja luvuilla. Aavista mahdolliset vastaperustelut ja kumoa ne.
- d. Lopeta teksti esim. johtopäätökseen, yhteenvetoon, kysymykseen, parannuskehotukseen tai toimintakehotukseen.
- e. **Muista, että otsikko on tärkeä! Se houkuttelee lukemaan.**

Aiheita, joista voit valita:

Miksi etäopiskelu toimii / ei toimi?

Pahoinvoinnista puhutaan liikaa - amikset voivat hyvin / Ammattikoululaiset voivat edelleen huonosti

Mielipiteeni koulutuksen kestosta, sisällöstä ja rakenteesta (Muotoile aiheesta väite, jota puolustat tai vastustat!)

Työssäoppimisen merkitys itselleni (Muotoile aiheesta väite, jota puolustat tai vastustat!) Oma aihe (Muotoile aiheesta väite, jota puolustat tai vastustat!)

Liite 3f. Minä oppijana -raportin ohje.

Etunimi Sukunimi

Raportti

15KLOTB02

14.8.2017

Näin opiskelen

Tavoitteet

Tässä kappaleessa kerrot kohtiin 1-5 liittyvistä asioista, jotka näet edellisten sivujen sisältölistasta. **Sinun tekstistäsi tulee pitempi kuin tästä mallista.** Kirjoita kokonaisia virkkeitä. Tee tarvittaessa kappalejakoja.

Opiskelutyylini

Tässä kerrot sisältölistan kohtiin 6-13 liittyvää asiaa. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä.

Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä. Tähän tekstiä.

Keskittyminen

Kohdat 14-18 tähän. Tähän tekstiä.

Itsearviointi

Kohta 19 tähän. Tähän tekstiä.

Ohje jatkuu seuraavalle sivulle.

SISÄLTÖLISTA

Tavoitteet

1. **Mitä hyötyä tavoitteiden asettamisesta on?**
2. *Päätavoitteesi opiskelussasi – mitä varten opiskelet?*
3. *Välitavoitteesi (useita)*
4. *Miten voit saavuttaa nämä tavoitteet?*
5. *Miten reagoit, jos et saavuta tavoitettasi? Mitä kannattaisi tehdä?*

Opiskelutyylini

6. *Mitä asioita opettelet vain muiden vaatimuksesta? Entä mitä asioita opettelet omasta halustasi, vaikka kukaan ei käskisikään? Voit mainita muitakin kuin kouluasioita.*
7. *Mitä asioita opiskelet mieluiten yksin, omissa rauhassa? Mitä asioita opiskelet mieluiten muiden kanssa yhdessä?*
8. *Millainen luokkatoveri tai ryhmä tekee opiskelustasi helppoa ja mukavaa? Miten muut mahdollisesti hankaloittavat opiskeluasi? Millainen opiskelutoveri itse olet muille?*
9. *Jos et osaa tai tiedä jotakin, mitä teet? Mitä seurauksia on tällä tavallasi toimia ongelmatilanteissa?*
10. *Kuvaile sellaista opettajaa, jolta oppii paljon. Millainen hän on, mitä hän tekee?*
11. *Millaisista asioista olet tehnyt muistiinpanoja? Voit kertoa myös muista kuin kouluasioista. Miten niitä mieluiten teet (kynällä, puhelimella, listaksi, kartaksi)?*

Keskittyminen

12. *Millaisiin asioihin sinun on helppo keskittyä? Entä hankala?*
13. *Millaiset elintavat sinulla on? Kuinka niitä voisi parantaa, jotta pystyisit keskittymään paremmin? (uni, ravinto, liikunta)*
14. *Mikä auttaa sinua keskittymään tehtäviisi koulussa? (musiikki, hiljaisuus, valaistus, vireys, opettaja, paikallaan vai liikkuen, yksin vai yhdessä...)*
15. *Mitä häiriötekijöitä opiskeluusi liittyy koulussa tai kotona? Miten häiriötä voisi poistaa?*
16. *Mikä saa sinut tekemään parhaasi?*

Itsearviointi

- 17. Miten tämän kirjoitustehtävän tekeminen sujui? Mikä helpotti työskentelyäsi, mikä hankaloitti?*
- 18. Mitkä kohdat olivat mieluisimpia, mitkä nihkeimpiä?*
- 19. Mikä mielestäsi onnistui, mitä taas voisit tehdä paremmin?*

Liite 3g. Referaatin ohje.

Oppilaitos

Referaatti

RYHMÄKODI

Päiväys

Etunimi Sukunimi

REFERAATTI X:N ARTIKKELISTA

1. KAPPALE: Aloita kertomalla kirjoittajasta ja pohjatekstistäsi mallin mukaan: *Hyvinvointiasiantuntija Mikko Mallikas kirjoittaa artikkelissaan "Hyvä elämä" (Hyvä terveys 2/202) siitä, miten unen puute vaikuttaa terveyteemme.* Kirjoita muutaman virkkeen mittainen tiivistys tekstin aiheesta: minkälaisia väliotsikoita tai palstoja kirjoittaja on tehnyt? Poimi asioita suunnitelmastasi. (3 - 4 virkettä)

2. KAPPALE: Kerro minkälaisia aineistoja (tutkimukset/lakitekstit) kirjoittaja käyttää. Esittele näitä! Miten aineistot vaikuttavat ihmisten käytännön elämään? Mihin ne liittyvät? Miksi niitä tehdään? Kirjoita helppoa kieltä, vaikka teksti olisi vaikeaa. (3 - 4 virkettä)

3. KAPPALE: Poimi tekstistä vaikeita sanoja ja selitä niiden merkityksiä. Mitä merkitystä termeillä on ihmisten käytännön elämässä? Muista viitata tekstiin tai kirjoittajaan (*artikkelissa käsitellään / Mallikas kirjoittaa*). (3 - 4 virkettä).

4. KAPPALE: Esittele tarpeen mukaan lisää vaikeita termejä, jos niiden ymmärtäminen on tekstin ymmärtämisen kannalta tärkeää. Onko kuvateksteissä jotakin lisäselvennystä termeihin? Pysy pohjatekstin selityksissä, vaikka Googlesta löytäisit tarkempia selityksiä (taustatutkimus on toki sallittua!). (3 - 4 virkettä).

5. KAPPALE: Mitä hyviä tai huonoja seurauksia tekstin esittelemillä asioilla tai ilmiöillä on? Voit nostaa esiin tekstin osapuolet (esim. työnantaja vs. työntekijä). Palaa johonkin asiaan, jonka esittelit aloituskappaleessa.. (3 - 4 virkettä)